

Využívání volného času u dětí s mentální retardací

Romana Gabrielová

Bakalářská práce
2006

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Univerzitní institut

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Univerzitní institut

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2005/2006

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Romana GABRIELOVÁ**

Studijní program: **B 7501 Pedagogika**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Využívání volného času u dětí s mentální retardací**

Zásady pro vypracování:

Zpracování teoretické části - pojmoslovní práce

Zpracování metodiky výzkumných aktivit - zrovnávací analýza

Zpracování výsledků v podobě doporučení pro praxi

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Agenda 21 (www.env.ccebin.cz/publikace/3_agenda21)

Bílá kniha o mládeži – Národní konference. Praha: MŠMT – IDM – Česká agentura mládeže, 2001.

FRIČ, P. a kol., Strategie rozvoje neziskového sektoru. Praha: Fórum dárců, 1999.

HOFBAUER, B. Paradoxny volného času detí a mládeže – I. In: *Vychovávateľ*, roč. 41, 1998, č. 3 – 4, str. 2 – 4. ISSN 0139-6919.

HOFBAUER, B. Volný čas dnešných detí a mládeže a možnosti jeho výchovného zhodnocení. In: *Vychovávateľ*, roč. 44, 2000, č. 9 – 10, str. 2 – 4. ISSN 0139-6919.

KRAUS, B. a kol. ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA, k otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

KROČKOVÁ, Š. K problematike výchovných cieľov a formovania správania sa žiakov. In: *Peťák, E. et al. Škola a súčasnosť.* Nitra: UKF PF, 2001. ISBN 80-8050-468-7.

STERNBERG, R.J. Kognitívni psychologie. Praha: Portál, 1999

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Štefan Chudý, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **6. března 2006**

Termin odevzdání bakalářské práce: **13. června 2006**

Ve Zlíně dne 6. března 2006

L.S.

prof. Ing. Roman Prokop, CSc.
prorektor

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
ředitel ústavu

ABSTRAKT

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části se nejdříve zabývám pojmem volný čas, funkcemi a cíli volného času a přecházím přes zájmovou činnost ke školským a mimoškolským zařízením pro volný čas. Zde se zmiňuji o školní družině, školním klubu dětí, škole v přírodě, domovech mládeže a některých občanských sdruženích dětí a mládeže. První část mé práce je zakončena teoretickými východisky mentální retardace, kde popisuji různá specifika mentálně retardovaných jedinců.

V praktické části mé práce se konkrétně zabývám jedním typem školského zařízení pro volný čas a tím je školní družina. Podrobně zde popisuji vzdělávací program školních družin a zabývám se zájmovými kroužky v těchto zařízeních.

Klíčová slova: volný čas, výchova, vychovatel, pedagog, děti, mládež, škola, školní družina, odpočinek, zájmové aktivity, mentální retardace

ABSTRACT

My thesis consists of theoretical and practical parts. The theoretical part is focused on definitions, functions and aims of leisure time. Then spare-time activities, educational facilities and after-school facilities are mentioned in my thesis. I write about and mention school club, hobby group, „field stay“, training-schools and some community centers for children and youth. In the end of the theoretical part I describe different specifics of individuals with mental retardation.

The practical part of my thesis is focused on one type of leisure-time educational facilities that is a school club. In details I describe educational program and spare-time activities in school clubs.

Keywords: leisure time, education, educator, pedagogue, children, youth, school, school club, relaxation, leisure time activities, mental retardation

Děkuji vedoucímu bakalářské práce panu Mgr. Štefanu Chudému, Ph.D. za odbornou pomoc při zpracování mé závěrečné práce.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA VÝCHOVY VE VOLNÉM ČASE	11
1.1 CHÁPÁNÍ POJMU VOLNÝ ČAS	12
1.2 FUNKCE VOLNÉHO ČASU	15
1.3 CÍLE A OBSAH VÝCHOVY VE VOLNÉM ČASE	19
2 OBSAH VÝCHOVY VE VOLNÉM ČASE A JEHO REALIZACE	23
2.1 ZÁJMOVÉ AKTIVITY	24
2.2 ŠKOLSKÉ A MIMOŠKOLSKÉ ZAŘÍZENÍ.....	26
2.2.1 Školní družina	26
2.2.2 Školní klub dětí	28
2.2.3 Škola v přírodě	28
2.2.4 Centrum volného času	28
2.2.5 Domov mládeže.....	29
2.3 NĚKTERÉ OBČANSKÉ SDRUŽENÍ DĚTÍ A MLÁDEŽE.....	29
2.3.1 Skauting.....	29
2.3.2 Sdružení křesťanských společenství mládeže	30
2.3.3 YMCA	31
3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA MENTÁLNÍ RETARDACE	33
3.1 MENTÁLNÍ RETARDACE.....	33
3.2 SPECIFIKA POZNÁVACÍCH PROCESŮ MENTÁLNĚ RETARDOVANÝCH.....	34
3.3 SPECIFIKA MOTORICKÝCH SCHOPNOSTÍ MENTÁLNĚ RETARDOVANÝCH	35
3.4 SPECIFIKA PROCESU UČENÍ MENTÁLNĚ RETARDOVANÝCH.....	36
3.5 SOCIALIZACE MENTÁLNĚ RETARDOVANÝCH	37
II PRAKTICKÁ ČÁST	39
4 VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY	40
4.1 VZDĚLÁVACÍ PROGRAM ŠD NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE A MATEŘSKÉ ŠKOLE SPECIÁLNÍ V UHERSKÉM HRADIŠTI	40
4.1.1 Dramatický kroužek	41
4.1.2 Hudebně – pohybový kroužek	42
4.1.3 Výtvarný kroužek.....	43
4.1.4 Počítačový kroužek	44
4.2 VZDĚLÁVACÍ PROGRAM ŠD NA ZŠ T. G. MASARYKA - MAŘATICE	45
4.2.1 Cíle ŠD	45
4.2.2 Činnosti ŠD	45
4.2.3 Požadavky pro volný čas.....	46
4.2.4 Životní kompetence.....	47
4.2.5 Týdenní skladba činností ŠD	48
4.2.6 Závěr	49

5	VÝZKUM.....	50
5.1	VYMEZENÍ ZKOUMANÉ PROBLEMATIKY	50
5.2	CÍL VÝZKUMU	50
5.3	DIZAJN VÝZKUMU	50
5.4	KVANTITATIVNÍ VÝZKUM HODNOCENÍ	51
5.4.1	ŠD – ZŠ T.G. Masaryka.....	51
5.4.2	ŠD – Základní škola a mateřská škola speciální	52
5.5	KVALITATIVNÍ VÝZKUM HODNOCENÍ	52
5.5.1	ŠD – ZŠ T.G. Masaryka.....	52
5.5.2	ŠD– Základní škola a mateřská škola speciální	53
5.6	ZHODNOCENÍ VÝZKUMU.....	54
5.7	DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	54
	ZÁVĚR.....	56
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	57
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATK.....	60
	SEZNAM TABULEK.....	61
	SEZNAM PŘÍLOH.....	62

ÚVOD

Náš úkol je jasný. Jsme dospělí lidé, kterým na dětech záleží, a proto musíme rozvíjet vztahy podporující pozitivní postoje, které budou dětem prospěšné po celý další život. Musíme rozvíjet takové vztahy, na kterých bude dětem záležet a setkávat se s nimi na té úrovni, kde jsou děti, a těmi způsoby, které jsou pro ně srozumitelné. Hra, humor a zábava jsou jedny z nejlepších odrazových můstků pro důvěru a spolupráci, jediný recept na vítězství nebo zvládnutí různých situací.

Teorie výchovy mimo vyučování si klade jako jeden z cílů připravit děti a mládež na vhodné trávení volného času. Sociologové, kteří zkoumají otázky volného času, upozorňují i na možné nebezpečí vzniku antihodnot ve volném čase. Dokladují, že jedinec si často neví rady, jak naložit s volným časem a tvrdí, že člověka je nutno pro volný čas vychovávat a podněcují vznik pedagogiky volného času.

Význam výchovy k volnému času neustále vzrůstá, poněvadž člověku volného času přibývá. Společnost budoucnosti je často označována jako společnost volného času.

Volný čas je společenská hodnota, která ovlivňuje celou osobnost a proto je důležité výchovu této hodnoty organizovat tak, aby od nejtělejšího dětství vedla k návykům trávit volný čas racionálně.

Individuální zvláštnosti jedinců mentálně retardovaných (dále jen MR) tvoří subjektivní podmínky jejich volnočasových aktivit. Zájmová činnost MR je charakteristická nízkou úrovní zájmových aktivit. Celkově můžeme zájmy MR jedinců hodnotit jako nedostatečně intenzivní, plytké a nestálé. Cílevědomým vedením a záměrným působením ve volném čase, rovněž také pod vlivem prožitků úspěchu můžeme napomoci celkovému vzrávání osobnosti, vzniku a rozvoji dalších zájmů.

Protože se ve svém okolí a praxi setkávám s dětmi, které se neumí hrát a využívat volný čas ve svůj prospěch, vybrala jsem si téma, kde chci ukázat, že i ve volném čase dítěte probíhá vývoj všech stránek jeho osobnosti, a proto i ve volném čase musí pokračovat cílevědomé formování jejich osobnosti, tj. výchova.

Hlavním úkolem pak je napomoci trendu, který v současnosti dominuje v péči o MR jedince a to je integrace. To znamená takový postoj společnosti k handicapovaným,

který je neodmítá, nesegreguje, ale snaží se vytvářet optimální podmínky pro jejich začlenění do společenského života.

V práci chci ukázat, jak je nutné vidět hodnotu volného času a jeho využití, aby se volný čas nestal časem hluché zahálky a prostorem pro rozvoj antihodnot, ale naopak byl využíván pro výchovu ke kulturnímu a zdravému způsobu života jedince a tím i celé společnosti.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA VÝCHOVY VE VOLNÉM ČASE

Volný čas se v průběhu 20.století stal jednou ze základních dimenzí života jednotlivce, jeho skupin, celé společnosti. Výrazně se rozšířil a diferencoval jeho obsah a způsoby realizace. Stal se součástí osudu člověka a ovlivnil jeho rodinný, pracovní i občanský život, rozšířil sféru lidské svobody, dobrovolnosti a svobodného rozhodování.

Pro současného člověka v moderní vyspělé společnosti je život bez volného času, ve kterém se může věnovat svým zálibám, bavit se, odpočívat, nepředstavitelný. Každý prožíváme denně svůj volný čas a naplňujeme ho podle svých představ různými aktivitami, které vedou k sebevzdělávání, seberealizaci.

Volný čas má významné postavení i při rozvoji osobnosti člověka – v období dětství a mládí. Je vymezený v dokumentech jako je Deklarace práv dítěte, kterou vyhlásilo Valné shromáždění OSN 20.listopadu 1959, kde zásada 7 říká:

„Dítě musí mít plnou příležitost na hru a zábavu, která by měla směřovat ke stejným cílům jako vzdělání, společnost a veřejné úřady musí vyvíjet úsilí na podporu výkonu tohoto práva.“

Článek 31 Dohovoru o právech dítěte přijatého Valným shromážděním OSN 20.listopadu 1989 uvádí, že:

„1. Státy – smluvené strany uznávají právo dítěte na odpočinek a volný čas, právo věnovat se hře a oddechovým aktivitám, přiměřeným jeho věku, a svobodně se zúčastňovat na kulturním životě a umění.“

2. Státy – smluvené strany musí respektovat a podporovat právo dítěte, plně se zúčastňovat na kulturním a uměleckém životě, musí podporovat vytváření přiměřených a rovných příležitostí na kulturní, umělecké, oddechové aktivity a na trávení volného času.“

Z tohoto vyplývá, že stát by měl garantovat všem dětem a mládeži žijícím v něm příležitost na další vzdělávání a seberealizaci ve volném čase a na realizaci svých představ na trávení volného času.

1.1 Chápání pojmu volný čas

Volný čas existoval v průběhu lidských dějin stále, bez toho, aby byl pocíťovaný jako problém, bez toho, aby dával příležitost ke zvláštním úvahám. Střídání činností a odpočinku odpovídá biologickému rytmu, který u člověka dostal podobu střídání práce a volného času.

Starořecké slovo *scholazein* (základ slova škola) původně znamenalo volnou chvíli, prázdno, zahálet. Ve starověkém Řecku neschvalovali, aby se volný čas mařil a kladli důraz na činnosti, kterým měl být volný čas věnovaný. Lingvistický a logický posun pokračoval konkretizací těchto činností a konečný význam tohoto slova je poučovat, přednášet.

Už Aristoteles ve svojí *Etice Nikomachově* vytvořil celou propracovanou koncepci volného času, podle které má být volný čas věnovaný uvažování, teoretickým činnostem a filozofii. Thomas Moore ve svém díle *Utopie* píše, že obyvatelé ostrova věnovali svůj volný čas studiu. Jan Amos Komenský zase rozdělil dvaceti čtyřhodinový den člověka rovným dílem mezi práci, spánek a aktivní odpočinek, který byl chápaný jako vzdělávání (Spousta, 1994).

S vývojem společnosti, postupnou industrializací, mechanizací práce, oddělením pracovní doby od ostatního dne se mění i chápání a využívání volného času.

Dnes se můžeme setkat s nespočetným množstvím definic volného času, které jsou různorodé. Když nejde čistě jen o pedagogický jev i pohledy na něj jsou různé. Francouzský sociolog Dumazedier charakterizuje volný čas jako: „... souhrn činností, kterým se jednotlivec může oddat v plné míře, anebo aby si odpočinul, anebo aby se uvolnil, anebo rozvinul svoje poznatky, anebo nezainteresované vzdělání, svoji sociální participaci anebo svoji tvořivou schopnost po tom, jak se zbavit svých povinností profesionálních, rodinných a společenských“ (Dumazedier, 1997).

Chápání a vymezení volného času je různé a závisí na přístupu autorů a jejich vymezení problematiky. Uvádím některé z nich.

H. Holinová definuje volný čas mládeže jako „čas, kterým mladí lidé disponují podle vlastního rozhodování a podle možností, jaké mají a věnují ho souhrnu činností vykonávaných mimo pracovních (školských) a nevyhnutých činností, činností určených na fyzický odpočinek, uspokojování kulturních a společenských potřeb a zájmů v rámci tělesného i duševního kultivování, jako i činností spojených s rozvojem a směřujících

k formování společensky vyspělé osobnosti“ (Holinová, 1979).

Podle E. Malej: „Termínem volný čas označujeme čas, který nám zůstane po skončení práce na pracovišti, v domácnosti. Tento čas může člověk vyžívat podle vlastní vůle a záliby, a to na fyzický anebo duševní odpočinek, rozšiřování svého vzdělanostního obzoru, na uplatnění ve veřejném, v politickém, v kulturním a společenském životě i na jinou činnost, která přináší potěšení a zábavu“ (Malá, 1982).

V. Spousta volný čas chápe jako „čas, který člověku zůstává jako protiváha nutných činností spjatých se zaměstnáním, sociálními povinnostmi a biologickými potřebami, je to čas prázdný, který každý může naplnit v rámci daných podmínek svobodně, podle své vlastní vůle“ (Spousta, 1994).

Volný čas jako samostatný termín chápeme i v širším pojetí, tedy ne jen v aspektech času, ale i v prostoru a obsahu zaměření.

Opaschowski (1997, s. 42) na základě teoretických a empirických výzkumů zpracoval přehled potřeb, uspokojování, které jsou přímo spjaty s činnostmi, anebo výchovou ve volném času:

- potřeba zotavení, osvěžení, uzdravení, psychické uvolnění, odpočinek, spánek, rekreace,
- potřeba vyrovnání, rozptýlení, a potěšení, uvolnění se od sledovaných úloh, kompenzace, lenošení,
- potřeba poznávání a učebního podněcování, úsilí poznávat a využívat něco nové, aktivizace vlastních sil a možností, edukace,
- potřeba klidu, pohody, rozjímání, a sebevědomí, autoreflexe, osvobození od stresu, shonu a nervového vypětí,
- potřeba kontaktu, komunikace a družnosti, rozhovor, zábava, hledání kontaktů asociálních vztahů, zvýšené vnímání citů, empatie, něžnost,
- potřeba společnosti, kolektivních vztahů a tvoření sociálních skupin, hledání sociálního bezpečí a stability, vzájemné kontakty v práci, hrách a v jiné činnosti, připravenost pomáhat, tolerovat, společenské uznání, integrace,
- potřeba účasti, angažovanosti a sociálního sebepojetí,

- participace, spoluúčast spolurozhodování, kooperace, solidarita
- potřeba kreativního rozvoje, potřeba růstu osobních schopností a nadání, asertivní prosazování vlastních myšlenek, vyjadřování vlastních myšlenek, nápady, zážitků,
- produktivita v kulturní činnosti, práci a v hrách.

Definice E. Kratochvílové (2000, č. 1, s. 12-13) tvoří syntézu předcházejících přístupů a názorů na volný čas: „Volný čas je čas na oddech, regeneraci psychických a fyzických sil, na relaxaci po zakončení všech povinností, které vyplývají ze sociální role každého člověka. Volný čas znamená prostor pro oddech, rekreaci, zábavu, společenské kontakty, pro seberealizaci na základě vlastních potřeb a podle vlastních představ.

Volný čas mladých lidí je prospěšný tehdy, když je jeho část organizovaná. Z pedagogického aspektu si je třeba uvědomit, že existuje volný čas organizovaný školou, mimoškolními výchovnými činiteli a neorganizovaný, spontánně využívaný, jinak sociálně a pedagogicky intervenovaný a neintervenovaný volný čas (Brindza, 1984, s. 77).

Ilustrací více definic dokumentují nejednotnost v názorech, obsahu a zaměření autorů.

Podle mého názoru je volný čas prostor pro svobodnou činnost a rozvoj člověka, prostor na oddech a regeneraci duševních a fyzických sil, uspokojování potřeb a zájmů, prostor pro zábavu, který mění rytmus člověka, prostor pro činnosti zaměřené na seberealizaci a sebevzdělávání.

V současné době se objevují požadavky, aby děti a mládež ve volném čase odpočívali, regenerovali síly, aby kompenzovali zatížení ve škole, které je do určité míry jednostranné. Ve vztahu k dospělým jsou aktuální požadavky, aby se člověk duševně pracující ve volném čase věnoval pohybovým aktivitám. Fyzickou práci by měla vystřídat intelektuální, anebo umělecká činnost, případně sport se zaměřením na ty svalové skupiny, které v pracovní činnosti nejsou využívány.

Mezinárodní charta výchovy ve volném čase WLRA, která byla zpracovaná komisí pro výchovu a vzdělávání Světového sdružení pro rekreaci a volný čas – uvádí následující charakteristiky:

- Volný čas představuje specifickou oblast lidského života, přinášející člověku

zvláštní prospěch: radost ze svobody, prostor pro tvořivost, uspokojení, radost, potěšení a štěstí. Poskytuje příležitost pro širokou škálu možností sebevyjádření a činností, které v sobě zahrnují prvky tělesné, duševní, sociálně umělecké i duchovní.

- Volný čas představuje jeden z nejdůležitějších zdrojů osobnostního, společenského a ekonomického rozvoje a významně přispívá ke kvalitě života. Volný čas představuje kulturní majetek i průmyslové odvětví, které vytváří pracovní místa, výrobky a služby. Na kvalitu volného času mají vliv faktory politické, ekonomické, sociální, kulturní a stav životního prostředí, které mohou kvalitní prožívání volného času podporovat, anebo ztěžovat.
- Volný čas podporuje celkové zdraví a svobodu. Nabízí řadu příležitostí umožňující jednotlivcům i skupinám výběr činností a zkušeností, které odpovídají jejich potřebám, zájmům a hodnotám. Volný čas má pro lidi největší přínos tehdy, když mohou spoluurčovat způsob, jakým ho budou trávit.
- Volný čas je základním lidským právem a nikomu nesmí být upíraný na základě věku, pohlaví, rasy, náboženství, zdravotního stavu, postižení, ekonomického, anebo sociálního postavení. (www.huji.ac.it/cosell/wrla)

WRLA pro 21. století vyžaduje novou a inovovanou interdisciplinární strukturu aktivit ve volném čase. Doporučuje rozvíjet projekty a modely integrovaných programů pro volný čas. Obrací se na národní vlády a nestátní dobrovolné organizace, aby přijali přiměřeně účinné opatření pro organizaci volnočasové výchovy (Masariková, 2002).

1.2 Funkce volného času

Už při definicích volného času jsme si mohli všimnout, že volný čas plní několik důležitých funkcí. Většina autorů při sestavování definic zohledňuje následující funkce:

Čáp (1997, s. 184) poukazuje na tři hlavní funkce: odpočinek, zábava, rozvoj osobnosti.

1. *Odpočinek* – vyrovnává únavu, která vznikla při práci – jde o regeneraci pracovní síly. Zařazujeme sem kulturní odpočinek, kino, divadlo, hry i pasivní odpočinek, někteří autoři sem zařazují i sport a práci jako koníček.

2. *Zábava* – je přerušeni monotónnosti v režimu dne každého člověka. Je spojená s novými zážitky, s neobvyklou činností. Zařazují sem hry a činnosti, které rozptylují, přerušují jednotvárnost dne, týdne – sport, čtení, televize.....
3. *Rozvoj osobnosti* – funkce z hlediska pedagogického a společenského nejdůležitější. Ve volném čase by činnosti měly rozvíjet osobnost po stránce duševní, tělesné i sociální. Patří sem např. zvyšování kvalifikace, vzdělávání, zájmové činnosti, účast na veřejném i společenském životě.

Holinová (1975, s. 31) uvádí čtyři funkce:

- reprodukce pracovní síly,
- všestranný rozvoj osobnosti,
- uspokojování životních potřeb,
- plnění společenských úloh.

Masarik a kol. (1996, s. 112) vymezili funkce volného času následovně:

- 1) aktivní oddych: rekreační činnost, relaxace a regenerace duševních a tělesných sil, kompenzace pracovního zatížení ve škole,
- 2) rozvoj a formování schopností, nadání, talentu, zabezpečení, mnoho směrná kultivace osobnosti,
- 3) seberealizace, podle zájmů a potřeb,
- 4) socializace: osvojování sociálních způsobilostí, komunikace a návyky, kompenzace nedostatků sociálního a rodinného prostředí,
- 5) prevence vůči negativním formám jednání (vandalismus, kriminalita, drogová závislost).

Kratochvílová (2001, č. 5, s. 3) doporučuje respektovat a realizovat především:

- zdravotně – hygienickou funkci,
- formativně-výchovnou funkci,
- seberealizační funkci,

- socializační funkci,
- preventivní funkci.

V současnosti, když se mění charakter způsobu života, by bylo vhodné doplnit tyto funkce volného času i o další jako je:

- seberealizace – v oblasti potřeb (psychických a sociálních), zájmů, sebeuplatnění, sebehodnocení,
- socializace – osvojování sociálních způsobilostí, komunikací a návyků, kompenzace nedostatků sociálního a rodinného prostředí,
- prevence – vůči negativním formám jednání.

Ve skutečnosti se aktivity ve volném čase vzájemně prolínají, doplňují, podporují. Někdy fungují víc v oblasti oddechu, jindy ve funkci zábavy a někdy zase ve funkci rozvoje osobnosti. Nejlepší je, když jsou různorodé, dynamické a bohaté, když jich doprovází dobrá nálada, poskytují oddech, baví a současně i zušlechťují. Umožňují, aby byl lidský život obsažnější, plnější, bohatší a radostnější. I když odpočinek a zábava jsou kategorie komplementární, jejich hodnota spočívá hlavně v tom, že přispívají k rozvoji osobnosti. V kontextu společenských změn a prolínání se aktivit ve volném čase se přikláníme, v realizaci práce s dětmi a mládeží, k následujícímu rozdělení funkcí volného času:

1) Výchovně-vzdělávací funkce – volný čas je relativně dostupný prostor pro výchovu a vzdělávání, představuje příležitost pro získávání množství informací ze všech oblastí společenského života, kultury, vědy, techniky, prostřednictvím médií, odborné literatury a účasti na volnočasových aktivitách. Proces vzdělávání můžeme realizovat formou skupinové práce, taky individuální prostřednictvím konzultací, poradenské činnosti, individuální přípravy na soutěže, na olympiády, středoškolskou odbornou činnost. Hry, tréninková činnost, cvičení a speciálně zaměřený výcvikový program umožňují formovat všelidské kvality, mravní city a vlastnosti, hodnotovou orientaci a životní styl. Obsah a zaměření výchovného působení by měl respektovat potřeby a zájmy jednotlivce i výchovných skupin, potřeby společnosti i prognostické programy. Měli bychom přitom vzít do úvahy jisté limitující faktory například věk, pohlaví, zdravotní stav, regionální zvláštnosti apod.

- 2) Rekreačně-relaxační funkce** - při formování osobnosti musíme mít na zřeteli i psychohygienické zásady a zásady pro udržení fyzického zdraví. Se zřetelem na odstranění pracovního vypětí, stresové zátěže ve škole, či na pracovišti je potřebné do denního programu vhodně zařazovat relaxační cvičení, rekreační pobyt na čerstvém vzduchu, vycházky a výlety, v případě potřeby i rehabilitační cvičení. Tělovýchovné, sportovní i turistické činnosti ve volném čase kompenzují poměrně dlouhé sezení ve vyučování a jsou pro zdravý vývin dětí a mládeže nepostradatelné. Podstatný je požadavek dodržování zásad bezpečnosti činnosti. Dítě však kromě organizované činnosti, potřebuje i neorganizované spontánní aktivity ve společnosti svých sourozenců, či vrstevníků, anebo čas na individuální oddych, čtení, či poslouchání hudby.
- 3) Sociální funkce** – socializace je proces, v rámci kterého se jedinec adaptuje do sociálního prostředí, poznává ho, kooperuje s ním, a stává se jeho členem. Člověk je bytostí bio-psycho-sociální, proto potřebuje žít v různých formálních i neformálních skupinách. Jednotlivé typy výchovně-vzdělávacích zařízení plní sociální funkci různým způsobem a v různé míře. Děti si osvojují formy společenského chování, přiměřenou sociální komunikaci, formují si vztahy na různé úrovni, usilují o včlenění do sociální komunity. Osobitý význam má pro děti z málo podnětného prostředí a z rodin, které žijí na úrovni sociální odkázanosti. Pedagog má možnost eliminovat nedostatky rodinného prostředí, nabídnout aktivity, kde by všechny děti mohly prezentovat svoje schopnosti, zručnosti do takové míry, aby získaly přiměřený sociální status. Takovým způsobem by se dostaly z periferie skupiny do centra pozornosti skupiny. Praxe potvrdila, že proces výchovy k prosociálnosti pozitivně ovlivňuje sociální vztahy i klima ve skupině.
- 4) Seberealizační funkce** – zájmová činnost ve volném čase umožňuje ve větší, či menší míře uspokojovat potřeby, zájmy, ale i seberealizaci. Přiměřená vstupní i průběžná motivace napomáhá rozvoji dispozic, vloh, nadání, talentu. Sebeuplatnění, které si přejeme obsahuje několik aspektů – sebepoznávání, sebeformování, autoregulaci, autokultivaci, s osobitým zřetelem na náročnost při plánování s přihlédnutím na horní hranici možností. I v této oblasti probíhá neustálý proces. Aktivita slouží osobnosti k vytváření vnitřní harmonie v souladu s harmonií vnějšího prostředí. Míru dosažené vnitřní stability potom přenáší do

veškeré činnosti. Základním požadavkem je rozvoj a kultivace osobnosti.

5) Preventivní funkce – kromě výchovného působení častěji ovlivňují děti a mládež sociálně-patologické jevy. Ve snaze snížit jejich účinnost v pedagogické praxi se rozpracovávají různé programy prevencí, které se tradičně chápou ve třech rovinách:

- primární prevence, která je určena celé populaci, je zaměřena na zkoumání příčin drogové závislosti a s ní spojené kriminality, i důsledkem těchto jevů. I když má několik společných prvků s poruchami socializace, považujeme za významné ovlivňování jedinců prostřednictvím efektivní výchovné skupiny (PEER programy), racionálního využívání volného času, zajímavé zájmové činnosti,
- sekundární prevence je zaměřena na rizikové skupiny a jednotlivce, u kterých se předpokládá, že se stanou nositeli protispolečenské činnosti,
- terciální prevence představuje proces resocializace s cílem zabránit recidivě. Prevence je zaměřena na sociální prostředí, na odstranění příčin nevhodného chování.

1.3 Cíle a obsah výchovy ve volném čase

Výchovu člověka můžeme chápat ve dvou rovinách a dvou pohledech. V rovině záměrné a nezáměrné a z pohledu vychovávaného a vychovatele. Vychovávat znamená působit na člověka v různých směrech, v různém časovém horizontu, v různém prostředí a v různém věku. Cílem je harmonicky rozvíjet a kultivovat činnost, aby vychovávaný dosáhl svůj životní cíl. Mám na mysli rozvoj intelektových, tělesných, citových a sociálních schopností. Požadavkem je harmonický rozvoj s důrazem na přirozenost cílů a prostředků výchovy.

Vzhledem k tomu, že mou úlohou v této práci není povídání o výchově, ale poukázání na výchovu ve volném čase, postačí snad jediná definice výchovy. Pelikán (1995, s. 36) pod pojmem výchova chápe cílevědomé a záměrné vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulující jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou

osobností.

Z uvedené definice nám vyplývá jedna důležitá otázka: Co je teda výchovný cíl?

Pod pojmem cíl rozumíme představu toho, čeho chceme ve výchovně-vzdělávacím procesu dosáhnout. Při projektování cíle musíme mít na zřeteli aplikaci teoretických a praktických vědomostí, která je reflektována dobou a společností, její dynamikou a skladbou. Důležitou úlohu tu sehrává perspektiva do budoucnosti, cíl tedy musí sledovat nejen současnost, ale i požadavky budoucnosti. Kročková (2001, s. 82) považuje formulaci cílů za jeden z nejdůležitějších problémů celého výchovně-vzdělávacího působení. Dobrý cíl výchovy by měl obsahovat následující funkce:

- **Orientační a anticipační** – dobře vymezené cíle výchovy poskytují vychovatelům i vychovávaným správnou pedagogickou orientaci, pedagogický směr. Předvídají pedagogické možnosti a projektují výchovně-vzdělávací výsledky.
- **Motivační a stimulační** – společensky a osobně významné cíle mají pro všechny lidi, podílející se na výchově, nezanedbatelný význam motivační a stimulační. Podněcují zdravou nespokojenost s dosáhnutou úrovní a orientují pozornost vychovatelů a vychovávaných k dosahování vytyčených perspektiv.
- **Realizační funkce** cílů výchovy – správně zvolené cíle pomáhají měnit pedagogické představy na skutečnost. Čím přesnější je projekt výchovně-vzdělávacích výsledků, tím jednodušší, kvalitnější a efektivnější může být úsilí o jeho realizaci, tím účinnější je i zabezpečování dosahovaných výsledků.
- **Regulační funkce** cílů výchovy – stálá konfrontace průběžných a cílových údajů dovoluje permanentní korekci a komplexní účinné řízení celého pedagogického procesu. Jasně a jednoznačně cíle výchovy i sebevýchovy jsou předpokladem pedagogické kontroly a objektivnější diagnostiky výchovně-vzdělávacích výsledků (Blížkovský, 1997, s. 121-122).

Je třeba však podotknout, že jakékoliv třídění je relativní, vychází z různých hledisek a je subjektivní pro autora, který ho vypracoval.

Stanovení cíle je primárním znakem výchovy. Bez vymezení cílů krátkodobých, střednědobých a dlouhodobých není možné vychovávat. Při plánování musíme brát v úvahu i věkové a individuální zvláštnosti vychovávaného jedince. Cíl výchovy ve vol-

ném čase je odvozený z obecných cílů výchovně-vzdělávací činnosti a reaguje na potřeby společnosti (Kročková, 2004). Konkrétní cíle výchovy ve volném čase ovlivňují mnozí činitelé a jejich poslání určuje konkrétní výchovný cíl, který směřuje k naplnění funkce výchovné, zdravotní, kompenzační, relaxační, regenerační a sociální. A v současnosti aktuální funkce sociálně patologické prevence. Výchova nemá za cíl vybavit děti a mládež vědomostmi, zručnostmi a postoji, ale i schopnostmi odolávat nástrahám, které jim společnost připravuje. Drogová závislost, rasová nesnášenlivost, agresivita apod. jsou dlouhodobé trendy vývoje společnosti a je nutné na ně reagovat ve výchovném působení.

Nutné je přijat výchovu jako komplexní specifickou formu primární prevence. Cílem výchovy ve volném čase je naučit jedince dobře a kvalitně využívat svůj volný čas, chápat ho jako významnou společenskou hodnotu. Cíl výchovy ve volném čase není jen vyplňování volného času, ale je třeba ho brát komplexně jako součást výchovného cíle.

Cíle je možné konkretizovat z hlediska konkrétního zařazení poskytující výchovu ve volném čase a podle působení na určitou složku osobnosti. Podle funkcí zařazení je možné určit cíle výchovy ve volném čase následovně:

- uspokojovat a kultivovat potřeby,
- seznamovat s možnými zájmovými aktivitami,
- rozvíjet zájmy,
- podporovat snahu o seberozvoj (Hofbauer, 2000).

Výchovné cíle vyplývají ze sociální a preventivní funkce:

- výchova k zodpovědnosti za sebe a svoje zdraví,
- posílení citových vazeb,
- posílení komunikačních zručností,
- komunikovat ve skupině, v sociálním prostředí,
- zvyšovat sociální kompetence,
- osvojit si pravidla společenského chování (Pavková, 1999).

Při stanovení cílů výchovy ve volném čase musíme vycházet z oficiálních dokumentů a materiálů.

2 OBSAH VÝCHOVY VE VOLNÉM ČASE A JEHO REALIZACE

I nejlepší vymezené cíle výchovy jsou jen ideály a ideální představou možných výchovně-vzdělávacích výsledků, svoje naplnění nacházejí až v promítnutí se do obsahu výchovy a v konkrétní realizaci. Při tvorbě obsahu volného času je nevyhnutelné pamatovat na to, že jde o volný čas dětí a mládeže, a mladý člověk by tyto aktivity měl dělat proto, že se mu to líbí, má z toho radost, může prožívat úspěch, nebo se dobře cítit ve výchovné skupině, kterou navštěvuje a ne proto, že musí.

Výchova ve volném čase ve směru pozitivních hodnot, která zásadně ovlivňuje motivaci, postoje i konání člověka nejen v dětství, ale na celý život, je investicí státu do výchovy dětí, která se bohatě vrátí. V obsahu a při realizaci je důležité zaměřit se na:

- ◆ formování morálních hodnot u dětí a mládeže,
- ◆ zohlednění požadavků pozitivní pohlavní a sexuální výchovy a přípravy na zodpovědné manželství a rodičovství,
- ◆ zhodnocení výchovných aspektů masmédií a kulturně-společenských institucí, poskytovat oporu jednotlivci v jeho problémech,
- ◆ řešení psychických, zdravotních, sociálních problémů mládeže,
- ◆ ochranu dětí před negativními psychosociálními jevy, věnovat víc prostoru a pozornosti duševním a duchovním činnostem,
- ◆ vybírání činností zaměřených víc na prospěch jiných, než jen na uspokojování individuálních zájmů.

Pedagogicky významné aktivity ve volném čase např. zahrnují:

1. aktivity technické a manuální (ruční práce, pěstování květin),
2. aktivity fyzické (sport, turistika, rybářství)
3. aktivity kulturně-umělecké:
 - receptivní (čtení, sledování televize, filmů, divadelních her, poslouchání rádia),
 - interpretační a kreativní (literární, výtvarná, umělecká produkce, hra na hudební nástroj, apod.),

4. aktivity vzdělávací (mimo školské formy vzdělávání, kurzy, samo vzdělávání),
5. aktivity společenské:
 - formální (v organizacích)
 - neformální (schůzky, oslavy, návštěvy apod.),
6. hry, sběratelství,
7. rekreace, odpočinek (Blížkovský, 1997, s.140).

V otázkách praktické realizace výchovy ve volném čase má náš model pedagogiky volného času poměrně vyjasněnou strukturu. Neodmyslitelnou úlohu při naplňování výchovných cílů sehrávají činitelé výchovy ve volném čase:

- škola a učitelé v době mimo vyučování (mimo školská činnost školských zařízení – školské kluby dětí, školní družiny, domovy mládeže, kroužky základních a středních škol),
- centra volného času (střediska pro volný čas dětí a mládeže),
- světské a církevní dětské a mládežnické organizace,
- speciální státní, soukromé a nadační výchovné instituce,
- odborové, sportovní, zdravotnické, ekologické a další organizace, které vstupují v rámci svoji specifické programové činnosti do výchovy dětí a mládeže,
- církve a církevní organizace (činnost farských úřadů),
- mládežnické složky politických organizace atd.

Pokud jde o letní tábory - jako specifickou volnočasovou aktivitu, ty jsou součástí práce center volného času, podniků, společenských organizací pro děti, příp. dalších organizací.

2.1 Zájmové aktivity

Zájmová činnost je důležitým faktorem a východiskem pro rozpracování obsahu výchovy ve volném čase.

Pojem zájem je mnohovýznamový. Vyjadřuje soustředění mysli na nějaký předmět, anebo jev, zvýšenou pozornost o někoho, něco, zisk, prospěch, užitek hmotný, anebo

mravní, náklonnost k něčemu, zálibu v něčem (Ivanková – Šalingová, 1993, s. 842). Zájem je motiv, který působí tím, že si uvědomujeme jeho význam a emociální přitažlivost. V každém zájmu jsou obvykle v určité míře zastoupené oba dva momenty, avšak jejich vzájemný vztah při různé úrovni uvědomování může být různý (Rubinštejn, 1967, s. 667).

Zájem charakterizujeme jako osobnostní vlastnost vyjádřenou vztahem k předmětům a jevům, které si člověk osvojuje se zvláštním významem. Vzbuzuje sám snahu po získání a poznávání, ovládání či porozumění. Takto charakterizovanou osobnostní vlastnost promítá do své činnosti a vykonává s prožitkem.

Většina psychologů a pedagogů při charakteristice pojmu zájem se opírá o dělení podle Příhody (1974), který vymezuje především tyto znaky:

- základem zájmu je individuální potřeba,
- zájem je vždy výběrový: osobnost některé předměty, anebo činnosti zamítá, jiné upřednostňuje,
- povaha zájmu je závislá na charakteru a osobnosti člověka,
- podstatu zájmu je možné podmnít a posilnit výchovným působením,
- vývoj zájmu postupuje od potřeb biologických k sociálním a kulturním.

Zájem osobnosti nebereme izolovaně, protože se vždy váže k jistým předmětům, jevům, anebo činnosti. Zájem o činnost podporuje iniciativu, aktivitu, hledání nových způsobů řešení úlohy, touhu dělat všechno lepší. Na vytváření a rozvíjení zájmů má vliv výchova a prostředí. Z pedagogického hlediska pokládáme zájmy za významné:

- při utváření osobnosti (z hlediska jejich struktury i jejich vztahu k předmětům a jevům objektivní skutečnosti) v procesech vývinu a učení,
- při poznávání osobnosti (jako celku i v jednotlivých projevech, v činnosti), v teoretické i praktické rovině,
- při výchovném působení na formování všestranné a harmonicky rozvinuté osobnosti a osobnostně z hlediska profesionální orientace a výchovy k povolání a jeho vůle (Kratochvílová, 1985, s. 18-19).

U dětí se objevují nové zájmy, staré se ztrácejí a to podle toho, jak se v životě zapojují do nových úloh, které vyplývají ze životních situací. Nový zájem může vzniknout

v přímé návaznosti na předcházející, zapojením se do nové sociální skupiny, pod vlivem nových vztahů mezi lidmi. Vznik nových zájmů u dětí a dospívajících závisí na mnohostranném systému podmínek, které determinují formování osobnosti. Zájmy dětí mladšího školního věku jsou různorodé a většinou nemají dlouhodobé trvání. Ve středním školním věku můžeme konstatovat, že se zájmy prohlubují, koncentrují a mají většinou dlouhodobější charakter.

J. Faltýsková (2002, s. 23-24) charakterizuje následující obsahové členění zájmové činnosti podle zaměření (pro úplnost jsem obsahové členění doplnila konkrétnějším vnitřním členěním):

- *vědecko-technické a vědecké* – biologické, modelářské, apod.,
- *technicko-praktické* – kroužky šikovných rukou různého zaměření,
- *společensko-vědní* – vlastivědné, historické, jazykové,
- *přírodovědné* – včelařské, rybářské,
- *esteticko-výchovné* – výtvarné, hudební, dramatické,
- *tělovýchovné, sportovní a turistické* – atletika, sportovní hry, plavání.

2.2 Školské a mimoškolské zařízení

2.2.1 Školní družina

Školní družina (dále jen ŠD) je základním článkem zařízení výchovy mimo vyučování a je zřizována podle zákona č. 76/1978 Sb. o školských zařízeních a vyhlášky MŠMT č. 74/2005 Sb. o školních družinách a školních klubech. ŠD jsou zřizovány při základních školách, nebo mohou být zřízeny jako samostatné školské zařízení.

ŠD není pokračováním školního vyučování a jejím hlavním posláním je zabezpečení zájmové činnosti, odpočinku a rekreace žáků. Mimo činnost výchovně vzdělávací plní ŠD i funkci sociální. ŠD může v rámci své běžné činnosti zřizovat zájmové kroužky a další činnosti (jako např. výlety, exkurze, sportovní a kulturní akce). Činnost ŠD je vymezena dobou bezprostředně před nebo po školním vyučováním a odchodem žáků domů.

Svou funkci v péči o žáky v době mimo vyučování naplňuje ŠD následujícími činnostmi:

- 1) *Odpočinkové činnosti* mají odstranit únavu. Do denního režimu se zařazují nejčastěji po obědě, popř. ráno pro žáky, kteří brzy vstávají a dále dle potřeby kdykoliv během dne. Klid může být na lůžku či koberci. Tuto funkci mohou plnit také klidové hry, či jiné klidné zájmové činnosti, např. poslech.
- 2) *Rekreační činnosti* slouží k regeneraci sil, převažuje v nich odpočinek aktivní s náročnějšími pohybovými prvky.
- 3) *Zájmové činnosti* rozvíjí osobnost žáka. Umožňují žákům seberealizaci (popř. kompenzaci možných školních neúspěchů žáka), i další rozvoj pohybových dovedností a poznání.
- 4) *Příprava na vyučování* zahrnuje okruh činností souvisejících s plněním školních povinností, není však legislativně stanovena jako povinná činnost ŠD.

Činnosti ŠD se zpracovávají do celoročních a měsíčních plánů ŠD, popř. týdenních plánů činnosti jednotlivých oddělení.

Základní organizační jednotkou je oddělení. Maximální počet žáků v oddělení je 30. Zařazování a počty žáků ve ŠD při speciálních a zvláštních školách se řídí ustanovením § 3 a 10 vyhlášky MŠMT č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách. ŠD je určena žákům především 1.stupně základních škol a žáci do ní dochází zpravidla pravidelně.

Péči o děti a jejich bezpečnost zajišťuje vychovatelka, která je iniciátorem a průvodcem dítěte při činnostech, které motivuje, navozuje, přímo nebo nepřímo řídí, hodnotí. Vychovatelka má probouzet v dětech aktivní zájem o okolí, sociální kontakty, komunikaci, chuť dívat se kolem sebe a podněty vnímat. Má podněcovat a rozvíjet přirozenou zvědavost dítěte, chuť objevovat i odvahu projevit se a ukázat. Tyto žádoucí projevy pak přiměřeně oceňovat a chválit.

Pro svou činnost využívá ŠD vlastní prostory školy, které svým vybavením a uspořádáním odpovídají potřebám dětí.

2.2.2 Školní klub dětí

Zřizovatelem školských klubů je školská samospráva, obec, církev, anebo právnická osoba. Navazuje na výchovně vzdělávací činnost školy. Není však přímým pokračováním vyučování, ani je nenahrazuje. Zpravidla se řídí pevným rozvrhem činností, který se mění týdně a denně a respektuje všechny náležitosti zásad psychohygieny, zájmů dětí a věkových, tělesných a speciálních osobitostí. Provoz těchto zařízení bývá po dobu celého roku, nejčastěji po dobu školního roku. Výjimkou jsou jen dny pracovního klidu. Vnitřní uspořádání těchto zařízení se rozděluje podle věku, zájmů a místa bydliště dětí. Školský klub zabezpečuje činnosti odpočinkové, rekreační, společenské a zájmové činnosti a přípravu na vyučování.

2.2.3 Škola v přírodě

Škola v přírodě je výchovně-vzdělávací a zotavovací institucí. Umožňuje tu pobyt dětí z mateřské a základní školy ve „zdravotně nezávadném“ prostředí. Školy tohoto typu se zřizují v rekreačních a horských oblastech. Úlohou těchto škol je upevnit zdraví dětí z regionů, kde je ohrožený vývin dětského organismu. Součástí „pobytů“ v těchto zařízeních je vyučovací proces, který probíhá podle učebních osnov, anebo s alternativním programem. Učební proces je rozšířený více o přírodovědné předměty, tělesnou, pracovní a výtvarnou výchovu než o vyučování jiných předmětů, podle možností prostředí, alternativním způsobem. Za alternativní způsoby považujeme to, že výuka probíhá formou „nestandardních“ didaktických, konstruktivních a tvořivých her.

Pobyt ve škole probíhá v turnusech. Neoptimálnější časový úsek je dvou až třítydenní turnus, ale v současnosti jde spíše o možnosti finanční. Výdaje na pobyt platí škola ze svého rozpočtu a z příspěvků rodičů a sponzorů školy. Škola v přírodě tedy splňuje všechny předpoklady pro kvalitní výchovně-vzdělávací proces. Je cílevědomým, záměrným, systematickým a plánovacím procesem, tj. jsou zde naplněné všechny atributy výchovného a vzdělávacího procesu.

2.2.4 Centrum volného času

Centrum volného času je výchovně-vzdělávací institucí, která je v provozu po celý rok. Člení se na úseky, oddělení a zájmové útvary. Pro děti se speciálními potřebami se zřizují speciální zájmové útvary. Zájmové útvary je možné zřizovat i pro rodiče s dětmi a

mládež s různými problémy.

Centra volného času jsou prostředkem státní starostlivosti o děti a mládež, které určují zaměření těchto zařízení. Právně jsou centra „ošetřené“ zákonnými úpravami a vyhláškami MŠMT.

2.2.5 Domov mládeže

Domov mládeže je výchovně-vzdělávací zařízení určené žákům středních škol. V systému návaznosti výchovně-vzdělávacích institucí následuje po rodině a škole. Poskytuje ubytování, stravování a cílevědomou výchovnou činnost ve volném čase. Respektuje potřeby, vyspělost a zájmy osob využívajících toto zařízení. Činnost s provozem spadá pod resort MŠMT a pod jeho metodickou práci. Proto je i přesně daná struktura uspořádání, organizace a vnitřní pořádek. Vnitřní pořádek obsahuje práva a povinnosti ubytování, denního režimu a času na studium a vlastní činnost a je v souladu s metodickými pokyny MŠMT. V domově mládeže pracují pracovníci, kteří jsou zařazení do funkcí vychovatel, pomocný vychovatel a obslužný personál (kuchař, uklízečka apod.).

2.3 Některé občanské sdružení dětí a mládeže

2.3.1 Skauting

Skauting je dobrovolná, nezávislá, nepolitická organizace pro mladé lidi, přístupná všem bez rozdílu původu, národnosti, rasy anebo náboženství, kteří chtějí žít a konat v souladu s cílem, principy a metodami stanovenými zakladatelem hnutí Robertem Baden-Powelom.

Cílem skautingu je pomoci mladým lidem dosáhnout jejich plného fyzického, intelektuálního, sociálního a duchovního rozvoje jak jednotlivců, tak i zodpovědných občanů a aktivních členů místních, národních a mezinárodních společenství.

Výchovná činnost se odvíjí od tří základních principů a má poslání přispět k plnému rozvoji mladého člověka.

Principy:

- a) povinnost vůči Bohu
- b) povinnost vůči jiným

- c) povinnost vůči sobě

Metodou pro dosažení cíle je systém postupné sebevýchovy založený na:

- a) přijetí dobrovolného závazku prostřednictvím zákona a slibu,
- b) učení se pomocí činností,
- c) členství v malých skupinách (družinách), postupném objevování a přijímání zodpovědnosti pod vedením dospělých a výchově k samostatnosti, zaměřené na rozvoj charakteru, spolehlivosti a schopnosti spolupracovat a vést druhé,
- d) postupných a stimulujících programech různorodých činností vycházejících ze zájmů členů, zahrnujících hry a cvičení užitečné zručnosti a služby pro společnost, odehrávající se většinou pod širým nebem a v kontaktu s přírodou.

Členové se rozdělují do těchto věkových kategorií:

- a) *Vlčata / Včelky (6-10 roků)*
- b) *Skauti / Skautky (10-15 roků)*
- c) *Renger / Rowers (15-19 roků)*
- d) *Dospělí s mladým duchem*

2.3.2 Sdružení křesťanských společenství mládeže

Sdružení křesťanských společenství mládeže je neziskovou organizací založenou v roce 1990, jeho činnost nesouvisí s činností žádné politické strany.

Cílem Sdružení křesťanských společenství mládeže (dále jen SKSM) je formovat mladého člověka v křesťanskou osobnost s uceleným pohledem na život a učit ho žít v občanské společnosti praktickým duchovním životem založeným na Božím slově. Připravovat ho na život v rodině a vychovávat ho, aby vnášel křesťanské, etické a morální principy do všech projevů života.

Základem SKSM jsou společenství, jejichž členové se setkávají každý anebo každý druhý týden. Malé společenství v určité oblasti vytváří oblastní centrum. Charakteristika činnosti:

- hlavními prostředky života a činnosti sdružení jsou malé společenství,
- sociální a charitativní aktivity,

- kurzy a semináře,
- vydávání časopisů a metodických materiálů pro vedoucí společenství.

2.3.3 YMCA

YMCA je součástí celosvětového hnutí YMCA (Křesťanské sdružení mladých lidí – Yong Men's Christian Association) je křesťansky orientované, dobrovolné, nepolitické sdružení, jejichž úlohami (cíli) jsou služby a pomoc mladým lidem pro harmonický rozvoj tělesné, duševní a duchovní složky osobnosti. Při své práci vychází s křesťanských ideálů a navazuje na domácí i zahraniční kulturní a historické tradice.

Je hnutím služby i pomoci a usiluje dosáhnout svého cíle těmito prostředky:

- Organizuje společenské aktivity pro mládež.
- Pořádá biblické hodiny a kurzy, vede mladé lidi ke čtení Bible, vytváří diskusní kluby.
- Pořádá tábory pro mládež s křesťanským duchovním, sportovním, vzdělávacím, ekologickým a rekreačním programem.
- Pořádá sportovní, turistické, ekologické a kulturní akce a slavnosti, organizuje celoroční pracující skupiny mladých lidí.
- Vydává knihy a časopisy, které napomáhají duchovní náklonnosti a zvyšují vzdělanostní, kulturní, odbornou a sportovní úroveň mládeže.
- Pro plnění svého poslání sdružení získává z řad mladých lidí dobrovolníky pro vedení jednotlivých aktivit a vede je i k nesobecké práci pro blaho celku.
- Spolupracuje s národními, regionálními a místními sdruženími – členy Evropské a Světové aliance YMCA i o ostatními organizacemi dětí a mládeže podobného zaměření.
- Organizuje humanitární a charitativní akce na pomoc odkázaným lidem doma i v zahraničí.
- Na realizování svých záměrů vykonává podnikatelskou a obchodní činnost, zisk který se použije na podporu neziskových činností.

Občanské sdružení dětí a mládeže představuje proti školám a školským zařízením základní element ve vytváření podmínek pro aktivní využívání volného času dětí a mláde-

že. Občanské sdružení dětí a mládeže jsou nejlepší školou demokracie, posilnění účastí dětí a mládeže na spolurozhodování je zároveň posilněním jejich participací na společenském životě. Účastí na životě měst a obcí se vytváří možnost občansky se s nimi identifikovat a nezůstávat jen pasivními obyvateli. Mladí lidé se tak mohou stát aktivními účastníky sociálních změn ve svém okolí. Mimovládní neziskové občanské sdružení svou činností významnou měrou doplňuje a obohacuje výchovně-vzdělávací funkci školy a rodiny. Umožňuje dětem a mládeži rozvíjet přirozeným způsobem jejich schopnosti, talent a připravují je na budoucí život.

Dotace jsou poskytnuté občanským sdružením, nadacím a zájmovým sdružením právnických osob ze státního rozpočtu České republiky prostřednictvím rozpočtu ústředních orgánů.

3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA MENTÁLNÍ RETARDACE

3.1 Mentální retardace

Termín mentální retardace (z lat. Mens, 2. p. mentis – mysl, retardace - zaostávat) byl uveden ve třicátých letech 20. století Americkou společností pro mentální definici. Definování MR je ovlivněno řadou faktorů a kritérií.

Z hlediska posouzení inteligenčního kvocientu (dále jen IQ) jde o kvalitní vyjádření rozsahu postižení na základě vyšetření stupně intelektu. V současnosti je za MR považován jedinec s IQ 70 a níže. Toto jednostranné chápání MR bývá často podrobováno kritice, kdy je poukazováno na nutnost sledování dalších aspektů lidského chování.

Z pohledu biologických faktorů je MR pojímána jako trvalé poškození poznávací činnosti, která vznikla v důsledku organického poškození mozku. Takto chápe MR S. J. Rubinštejnová. M. Sovák definuje oligofrenii (slabomyslnost) jako poruchu vývoje všech psychických funkcí, nejvíce však funkcí rozumových, která má různé příčiny a rozličný základ patologicko – anatomický.

Sociální hledisko je v definicích zastoupeno tezí o trvalém snížení schopnosti jedince plně se socializovat. Dále je zdůrazňován faktor vývojový, možnosti vzdělávání a výchovy, hledisko terapeutické, prognostické a symptomatologické kritérium aj.

O syntézu všech hledisek se v definování MR pokusil Dolejší. Podle něho je MR vývojová porucha integrace psychických funkcí různé hierarchie s variabilní ohraničeností a celkovou subnormální inteligencí, závislá na některých z těchto činitelů: nedostatek genetikých vloh, porušování stavu anatomicko – fyziologickém a funkce mozku a jeho zrání, nedostatečném nasycování základních psychických potřeb dítěte vlivem deprivace senzorické, emoční a kulturní, zvláštnostech vývoje motivace, zejména negativních zkušenostech individua po opakovaných stavech frustrace i stresu, na typologických zvláštnostech vývoje individua.

Od roku 1992 vstoupila v platnost 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí zpracovaná Světovou zdravotnickou organizací v Ženevě, která vymezila jednotlivé stupně oligofrenie pomocí IQ a rozdělila MR do čtyři kategorií:

- lehká MR, IQ 50 – 69, kam patří lehká slabomyslnost, lehká mentální subnormalita, debilita,

- střední MR, IQ 35 – 49, kam patří střední mentální subnormalita, středním slabomyslnost, imbecilita,
- těžká MR, IQ 20 –34, kam patří těžká mentální subnormalita, hluboká slabomyslnost, idioimbecilita,
- hluboká MR, IQ je nižší než 20, patří sem hluboká mentální subnormalita, hluboká slabomyslnost, idiocie.

Příčinou MR je organické poškození mozku. Podle vývojového období, v němž k mentálnímu poškození došlo, se rozlišuje oligofrenie, která se zpravidla pojímá jako opoždění duševního vývoje na podkladě dědičném a vrozeném, a demence, jež se chápe jako důsledek poškození mozku různého druhu v průběhu života jedince.

Za mentálně postižené se nepovažují osoby, u nichž došlo k zaostávání vývoje rozumových schopností z jiných důvodů, než je poškození mozku, a jejichž psychické procesy probíhají normálním způsobem, to znamená děti výchovně zanedbané, děti i dospělí se závažnými emočními poruchami nebo děti se smyslovým postižením, které, není-li včas rozpoznáno, může způsobit opoždění psychického vývoje. Tyto stavy napodobující duševní opoždění někteří autoři označují jako pseudooligofrenie.

3.2 Specifika poznávacích procesů mentálně retardovaných

Z hlediska bezprostředního poznání vykazují MR zpomalenost a snížený rozsah zrakového vnímání, nediferencovanost počitků a vjemů, nedostatečné prostorové vnímání, sníženou citlivost hmatových vjemů, nedostatečný proces analýzy v korové části analyzátoru vedoucí ke špatné koordinaci pohybu. Pro akustický analyzátor je charakteristická opožděná diferenciací fonémů a jejich zkreslení, nedokonalé vnímání času a prostoru.

Myšlení MR je ztíženo přílišnou konkrétností, je neschopno vyšší abstrakce a generalizace, nepřesností a chybami v analýze a syntéze. Myšlení je nedůsledné, vyznačuje se slabou řídicí funkcí a značnou nekritičností, pojmy se tvoří těžkopádně a úsudky jsou nepřesné. Řeč bývá u MR často deformována, nacházíme nedostatky v rozvoji fonemického sluchu, nedostatky v artikulaci.

Z podstaty mentálního postižení plyne defekt obsahu sdělení, tj. nedostatečná schopnost rozumění, hodnocení, rozhodování a programování řeči v integrátoru faktických funkcí. U oligofrenie je typická malá slovní zásoba, nedokonalá gramatika, vyjadřování

v jednoduchých větách, značný agramatismus a vynechávání částí věty.

Také paměť MR vykazuje určitá specifika. Postižení se vše nové osvojují pomalu a až po mnohočetném opakování. Naučené rychle zapomínají a pamětní stopy se vybavují nepřesně, vědomosti neumí včas uplatnit v praxi. Ke zvláštnostem paměti MR patří také nekvalitní třídění pamětních stop, převládá u nich spíše mechanická paměť.

Záměrná pozornost mentálně postižených osob vykazuje nízký rozsah sledovaného pole, nestálost a snadnou unavitelnost, sníženou schopnost rozdělit pozornost na více činností. MR žák je schopen více udržet záměrnou pozornost maximálně po dobu 15 až 20 minut.

3.3 Specifika motorických schopností mentálně retardovaných

Omezení nebo porušení duševního vývoje postihuje i schopnosti pohybové, a to jak v poznávání, rozlišování a hodnocení pohybů, tak i v osvojování pohybových dovedností a návyků.

Po stránce poznávání a rozlišování pohybů se projevují nedostatky v diferenciaci rozdílných pohybů. MR jedinec nerozlišuje dost přesně určitý pohyb od jiných, podobných pohybů a stejně nepřesně si pak tento pohyb osvojuje.

Při vytvoření pohybových dovedností a návyků se projevuje nedostatek schopností spojovat a koordinovat jednotlivé pohyby. Jde tedy o celkové omezení analyticko – syntetické pohybové činnosti.

Osvojování pohybových dovedností je mnohdy ztíženo též oslabenou schopností emocionální a volní. MR jedinec nemá někdy dostatečný zájem a pevnou vůli, aby se učil určitým motorickým dovednostem a aby je dostatečně dlouho opakoval až k získání pohybových návyků. Při provádění pohybů se projevuje nedostatek intelektu zejména ve volbě vhodných a účelných pohybů, v nedostatku zábran při provádění pohybů nevhodných až nebezpečných.

Nedostatek vůle setrvat při určité činnosti delší dobu způsobuje, že slabomyslné dítě je při pohybové činnosti a práci roztěkané. Stálost závisí především na citovém vztahu k dítěti k pohybové činnosti. Jestliže se podaří vzbudit dostatečně silný zájem o určitou činnost, pak ji provádí houževnatě a vytrvale. U MR mládeže závisí výchovný úspěch především na vhodné motivaci a tím i vzbuzení zájmu.

3.4 Specifika procesu učení mentálně retardovaných

Učení v širším slova smyslu je způsob adaptace organismu na prostředí a to formou akomodace – když se prostředí přizpůsobuje či formou asimilace – jestliže si prostředí přizpůsobuje. V užším slova smyslu můžeme učení chápat jako tu složku učebního procesu, v níž si subjekt osvojuje vědomosti, dovednosti, návyky, postoje, zájmy a rozvíjí duševní a tělesné vlastnosti. Rozlišujeme tyto druhy učení: podmiňováním, percepčně motorické, verbální, pojmové a učení řešením problému.

1. Učení podmiňováním vychází z klasického podmiňování I. P. Pavlova. Podkladem je fyziologická činnost organismu – tvorba podmíněných reflexů. Přestože se jedná o učení na prvosignální úrovni vyšší nervové činnosti, je přístupné i osobám s těžkým mentálním defektem. Převážně na úrovni učení podmiňováním probíhá výchova jedinců se středním stupněm mentální retardace k elementární pracovní činnosti na chráněných pracovištích, ale i mechanismus automatizování sebeobslužných návyků u jedinců v pásmu těžké duševní zaostalosti.
2. Percepční motorické učení je učení manuálním zručnostem, návyků a operacím. Tento druh učení jsou schopni osvojit si MR na úrovni lehké duševní zaostalosti, žáci v dolním pásmu lehké slabomyslnosti zůstávají se svými možnostmi na tomto limitu učení.
3. Verbální učení je nejrozšířenější druh učení spočívající v osvojení sekvence reakcí, jež mají verbální povahu. Pro verbální učení je podstatné memorování. Tento druh učení má velký význam pro MR, neboť tvoří základnu pro pojmovotvorný proces. Verbální učení je MR jedinci akceptováno, je jim vlastní, protože klade důraz většinou pouze na pamětní funkce, jež nejsou tak postižené jako proces abstrakce, nezbytný u vyšších forem učení.
4. Pojmové učení je osvojování si společné odpovědi na různé podněty, které však vykazují některé společné rysy. Při tvoření pojmů je nejdůležitější analýza a syntéza. V pojmovém učení má výsostné postavení abstrakce. Slovo je prostředkem spojení psychických zážitků v pojem, slouží jak k vytvoření, tak i k fixaci a předání obsahu pojmu jiným osobám. Pojmové učení zvládnou jen žáci s lehkým popřípadě středním pásmem lehké slabomyslnosti.

K učení řešení problému je nutná schopnost logického myšlení, činnost jež je MR osobám cizí. Myšlení MR se vyznačuje slabou řídicí úlohou a pokud si dítě osvojí jednotlivé myšlenkové operace, neumí je aplikovat na konkrétní úlohy. MR nejsou schopni domyslet své jednání, hned přistupují k řešení úkolů, aniž by se v nich orientovali. Značná nekritičnost myšlení pak nedovoluje pochybovat o svých úsudcích a srovnat je s požadavky reality.

3.5 Socializace mentálně retardovaných

Socializace je proces utváření osobnosti a její kultivace. Současně se vznikáním osobnosti dochází k osvojování kultury a začleňování individua do systému společenských vztahů. Socializace je celoživotním, ontogenetickým procesem, který byl dříve chápán pouze jako psychický jev charakteristický pro vývoj dítěte, avšak v současnosti zkoumáme socializaci individua v průběhu celého života.

Základním psychickým mechanismem je sociální učení, v němž dochází k osvojování si různých názorů, postojů a hodnot, různých forem reagování a sociálních rolí. Z tohoto hlediska je socializace procesem, v němž se kultivuje myšlení a cítění individua, ale také jeho chování v souladu s danými sociálními normami a rolemi. Proces socializace postihuje všechny složky duševního života člověka, je to proces vytváření nových vlastností na základě starých kvalit, které se však z části mohou uchovávat v nových souvislostech.

Také proces socializace MR je celoživotním jevem. Mezi aktivitami, kterými se MR subjekt ve společnosti projevuje, má nesporně rozhodující význam pracovní činnost, která je současně i zdrojem dalšího vývoje. Úroveň socializace je nepochybně primárním kritériem úspěšnosti výchovně vzdělávacího působení školy a naznačuje budoucí adaptaci v kolektivu spolužáků, v partnerských vztazích, v zaměstnání i v životě vůbec.

Míra zapojení defektního jedince do pracovního a do společenského života není u všech stejná. Lze rozeznávat několik stupňů socializace:

- 1) **Integrace** – tj. naprosté zapojení a plné splynutí defektního jedince se společností zdravých lidí, a to ve výchově a vzdělání, v pracovním uplatnění i ve společenském soužití. Jedinec se stává zcela nezávislým a samostatným neboť byl úplně a beze zbytku zbaven defektivit, s níž se dokázal i subjektivně vyro-

nat.

- 2) *Adaptace* – tj. přizpůsobení defektního jedince společenskému prostředí, které je však možné pouze za určitých podmínek. Jsou nutné jisté ohledy na individuální vlastnosti, schopnosti i potřeby jedince. Jedinec, který nebyl zbaven defektivitu beze zbytku, je samostatný pouze za určitých okolností a ohledů.
- 3) *Utilita* – tj. sociální upotřebitelnost defektního jedince, jehož možnosti rozvoje jsou omezené. Jeho pracovní i společenské uplatnění se může realizovat za dohledu a řízení ze strany osob jiných. Takový jedinec, jehož defektivita nebyla z valné části odstraněna, není úplně samostatný, neboť ve svém uplatnění je závislý na osobách jiných.
- 4) *Inferiorita* – tady už jde o sociální nepoužitelnost s vyčleněním ze společnosti. Jde o individua zcela nesamostatná, odkázaná na péči jiných. Defektivita je tu takového stupně, že nelze mluvit jenom o poruše, ale o nevytvoření, popř. ztrátě sociálních vztahů. Zde již nelze mluvit o socializaci a zbývá pouze segregace.

Úplná socializace je možná ve formě integrace, popř. adaptace. Pouze částečně se mohou socializovat jedinci patřící do skupiny utility (sociální upotřebitelnosti). Pro jedince sociálně inferiorní zbývá pouze segregace.

Lidé s mentálním postižením jsou svým handicapem mnohem více než všechny ostatní skupiny občanů se zdravotním postižením omezení ve svých možnostech účastnit se života společnosti a pracovních činností na stejné úrovni jako ostatní.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY

4.1 Vzdělávací program ŠD na Základní škole a mateřské škole speciální v Uherském Hradišti

Školní družina ve svých činnostech aktivně navazuje na školní práci a prohlubování dosažených vědomostí a dovedností.

Hlavní úkoly ŠD:

- upevňovat a rozvíjet hygienické návyky a sebeobslužné činnosti,
- posilovat a rozvíjet vzájemné vztahy mezi dětmi a kladný vztah ke škole,
- podporovat ve svých činnostech začlenění dětí do společnosti, jejich celkový rozvoj a adaptaci na různé životní situace a společenské prostředí,
- při práci uplatňovat individuální přístup k dětem a jejich možnostem při práci,
- rozvíjet estetické cítění, podílet se na výzdobě školy a reprezentaci školy na veřejných akcích.

V rámci ŠD probíhají na základní škole speciální zájmové kroužky. Běžné činnosti ŠD jako je např. činnost odpočinková, rekreační, zájmová atd. jsou uskutečňovány prostřednictvím zájmových kroužků. Kroužky jsou vedeny pedagogy – vychovatelkami ŠD. ŠD navštěvuje 12 dětí, které jsou rozděleny do 2 oddělení a v každém oddělení pracují 2 vychovatelky. Oddělení pracují buď samostatně nebo dohromady, ale vždy podle stejného plánu ŠD.

Zájmové kroužky ŠD:

- ❖ Dramatický kroužek
- ❖ Hudebně – pohybový kroužek
- ❖ Výtvarný kroužek
- ❖ Počítačový kroužek

4.1.1 Dramatický kroužek

Při práci v dramatické kroužku nejde o výchovu talentů, případně o co největší počet veřejných vystoupení. Cílem je prostřednictvím reprodukční i produkční estetické tvořivosti všestranně rozvíjet vlohy a schopnosti, fantazii, kulturu myšlení i řeči, pohybu a jednání. Smyslem této práce je rovněž vést k soustředění pozornosti, k citlivému vnímání prostředí i společenských vztahů.

Dramatická výchova je zaměřena na sociální a osobnostní rozvoj každého jednotlivce. Podněcuje tvořivé myšlení, vychovává žáky ke schopnosti postavit se aktivně k jakékoli práci, rozvíjí jejich nápaditost, formuluje charakter, rozvíjí komunikativní schopnosti verbální i neverbální povahy a učí chování v nejrůznějších životních situacích, což je z hlediska MR velmi významné, neboť je může naučit konstruktivním vzorům jednání, alternativním východiskům ze situací, které jsou jinak schopny řešit nežádoucími pseudokompenzačními mechanismy (agrese, útek).

Dramatická výchova využívá schopnosti hrát si a přitom prožívat reálné city, vztahy a postoje. Staví na vlastní zkušenosti prožitku a tím je její účinek hluboký a trvalý. Hravý a aktivní přístup v dramatické výchově se prokázal jako účinný při práci s mentálně narušenými a handicapovanými jedinci.

Cíle dramatické výchovy vyplývají ze samotného předmětu speciální pedagogiky, kterým je zdravotně postižený jedinec. Tyto cíle jsou následující:

- pozitivní emoční stimulace, radostné prožívání, uvolnění,
- posílení kreativity,
- zlepšení kognitivních funkcí,
- rozvíjení pohybových dovedností a znalostí,
- porozumění sobě i jiným,
- schopnosti orientace v sociálních situacích a sociální citlivost,
- rozvoj komunikativní schopnosti,
- nácvik vhodných modelů chování.

Těchto cílů se dosahuje v dramatické výchově za pomoci různých metod, cvičení a her. Jedná se např. o hry, jejichž cílem je uvolnění a rozehrání jedince, navázání kontaktů,

motivace jedince, hry s příběhem (vytváření příběhu, vyprávění příběhu, zapojení do příběhu) nebo hry v roli. K dramatickým doplňkovým metodám patří: malba, kresba, modelování, hudební a literární projev (písňe, básně, říkánky, pohádky, reprodukce čteného) atd.

Vlastní zkušenost MR jedinců z dramatické hry je silným odrazovým můstkem pro osvojování poznatků díky vhodně stimulovaným poznávacím a emotivním funkcím. Emoce jsou pro MR velmi významným hodnotícím prvkem. Dramatická výchova podporuje nejen smyslovou a rozumovou složku výchovy, ale i tělesnou, mravní a spoustu dalších.

4.1.2 Hudebně – pohybový kroužek

Pohyb je nejvlastnějším projevem každého dítěte. Spontánní pohybová aktivita provází dítě již od nejtělejšího věku a pomáhá jejich zdravému fyzickému a psychickému rozvoji. Spojení pohybu se zpěvem nebo hudbou je zdrojem silných emocionálních zážitků. Tanec vede děti ke kultivovanému pohybovému projevu, ale současně rozvíjí vnitřní citlivost, vnímavost a představivost, prohlubuje schopnost soustředění, probouzí dětskou tvořivost. Činnost v tanečním kolektivu navíc vychovává k uvědomělé kázni, vytrvalosti a zodpovědnosti.

Hudba slouží jako stimulátor aktivity, k uklidnění, k odstranění či zmírnění agrese a k odstranění napětí.

Cílem hudebně - pohybové výchovy je:

- rozvíjení hudebnosti žáků a jejich pohybové kultury,
- vytvořit kladný vztah k hudbě,
- naučit žáky pozorně a s porozuměním naslouchat hudbě,
- hra na tělo (tleskání, pleskání, dupání), hra na jednoduché dětské nástroje (Orffův instrumentář – dřívka, bubínek, triangel, rolničky, činely atd.),
- vypěstování správných návyků držení těla v klidu i pohybu, získat všestranné rozvinuté svalstvo, ohebnost páteře a uvolněnost kloubů,
- naučit se pohybové hry s říkadly a dětskými popěvkami, pochod,
- improvizované vyjádření hudby pohybem,
- nácvik základních kroků polky a valčíků,

- seznámení s folklórním tancem,
- kultivace estetického a etického citění a prožívání žáků.

Dítě se může hudebně-pohybové činnosti účastnit aktivně nebo pasivně. Aktivní činnost, tzn. dítě osobně hraje, zpívá, tančí nebo vytukává rytmus. Pasivní (receptivní, poslechová) činnost, při níž dítě hudbu poslouchá, vnímá. Velká přednost aktivních technik spočívá v tom, že při nich vychovatel dosahuje přímého kontaktu s MR jedincem.

Vliv hudby na MR jedince je nesporný. Prostřednictvím hudby získává handicapovaný širší estetické znalosti, rozvíjí se jeho schopnosti motorické, rozšiřují se pro něj možnosti sociálních vazeb a kontaktů, kultivuje se jeho osobnost, roste jeho schopnost umění vnímat a cítit k němu nějaký vztah. Hudba a pohyb pak vnáší do světa MR dětí harmonii a krásu. Hudební zkušenost, kterou MR jedinec prochází, mu umožňuje rozšířit svou osobnost.

4.1.3 Výtvarný kroužek

Cílem výtvarné výchovy je estetické osvojování přírody a světa kolem nás prostřednictvím výtvarných činností, vytváření citlivého vztahu ke krásě, kultivování estetického vkusu k sobě i k okolí, rozvíjení schopností žáků, zvláště vnímání, fantazie a tvořivosti.

Úkolem výtvarné výchovy je pomocí vhodných výtvarných technik vytvářet základy výtvarných dovedností a vědomostí s přihlédnutím k individuálním schopnostem a možnostem MR jedinců.

Výtvarná výchova harmonizuje dětskou osobnost a plněním esteticko-výchovných úkolů přispívá k výchově kladných charakterových vlastností mladého člověka.

Cíle výtvarné výchovy jsou:

- vytvoření a rozvoj návyků životní kultury,
- seznámení s krásou přírody, s výsledky umělecké tvorby v nejbližším okolí i v celé vlasti, naučit vážit si kulturního dědictví,
- učit se aktivnímu vnímání přírodních krás, výtvarného umění a prožívat radost z tohoto vnímání,
- rozvoj tvořivých schopností v aktivních výtvarných činnostech.

Práce ve výtvarném kroužku nespočívá jen v kresbě, malbě, grafice a práci s textilem, dřevem, přírodním materiálem, hlínou (keramika) apod. Vlastní výtvarná činnost je propojována různými exkurzemi a návštěvami dílen lidového umění, ateliérů, galerií, muzeí, výtvarných výstav a vycházkami za uměleckými památkami, jejichž cílem je poznat umělecké bohatství historických měst (architekturu, pomníky, sochy).

Výchozím bodem koncipování výtvarné činnosti MR jedinců musí být teze úspěšnosti a motivace dítěte. Prvořadým úkolem vychovatele je navodit činnost, v níž bude klient úspěšný. Úspěch a následná perspektiva veřejné prezentace, výstavy, vernisáže je schopna ve vědomí MR jedince zaktivizovat tvořivé schopnosti a dlouhodobě motivovat jeho práci.

4.1.4 Počítačový kroužek

Počítače jsou nedílnou součástí dnešního života a nepochybně budou ovlivňovat životy lidí i v budoucnosti. Proto je velmi důležité se naučit s nimi pracovat a ovládat je. Při výuce se jeví daleko příznivěji využití multimedií (obsáhlé výukové programy), které kombinují text, zvuk, různé obrázky a v neposlední řadě i videosekvence. S dobrými multimediálními programy lze interaktivně komunikovat. Tím se v rukou pedagogů stávají moderními učebními pomůckami, pomáhající ve výuce naplňovat zásadu názornosti. Multimediální programy umožňují tzv. řízenou výuku. Žáci pracují samostatně a učitel (vychovatel) je pouze koordinátorem jejich práce.

V počítačovém kroužku se děti seznamují nejen s obsluhou počítače, ale mohou se učit za pomoci široké škály výukových programů a k dispozici jsou jim taky nejrůznější herní programy a činnosti zaměřené na rozvoj poznání žáků.

Cílem počítačového kroužku:

- práce s dokumenty, zakládat složky, soubory,
- práce s textovým editorem, psaní na počítači
- kreslení na počítači,
- práce s fotografiemi, ukládání a úprava fotografií,
- práce s internetem.

4.2 Vzdělávací program ŠD na ZŠ T. G. Masaryka - Mařatice

MOTTO: „V naší družině je vždy smíchu dost, není tu však místa pro smutek a zlost.“

Vzdělávací program vychází ze školského platného zákona od 1.1. 2005 o zájmovém vzdělávání (č. 74/2005 Sb.). Potvrzuje konstatování, že: „ Je jednou z doplňujících forem vzdělávání, která může vzdělávání poskytnuté školou dále rozšiřovat a navazovat na ně. Zároveň slouží k naplňování volného času dětí.“ Proto i přístup na školní družně spočívá v poskytnutí prostor pro vytvoření co možná nejširší nabídky aktivit pro děti. Všechny tyto činnosti jsou pak prováděny pod odborným pedagogickým dohledem, využívá se prostor náležitých základní škole (kulturní zařízení, hřiště, počítačová učebna, knihovna, kuchyňka...), dále znalostí odborných externích pracovníků s pedagogickou přípravou.

Veškerá péče o volný čas dětí, tedy i čas , strávený ve školní družině je prevencí proti sociálně patologickým jevům. Prevenci je schopen zajišťovat ten, ke kterému má dítě vztah, který je citlivý pro dětské potřeby, starosti a touhy.

Stát se dětem partnery ve hře a vytvářet ve školní družině atmosféru vzájemné důvěry je prvořadá myšlenka, která se má prolínat veškerým děním ŠD.

4.2.1 Cíle ŠD

- 1) Vytvářet každému z dětí ŠD optimální podmínky k rozvoji jeho osobnosti, k učení i ke komunikaci s ostatními. Pomoci mu, aby dosáhlo co největší samostatnosti (talent, handicap apod.).
- 2) Ovlivňovat děti svým zdravým životním stylem a průběžně obohacovat jejich zájmy o pozitivní aktivity, směřující k zachování zdraví (navazovat na prováděcí plán zdravé školy).
- 3) Pěstovat v dětech úctu k hodnotám života (k člověku, ke stáří...).

4.2.2 Činnosti ŠD

Zejména se jedná o činnosti pravidelné, příležitostné akce a nabídky spontánních aktivit. ŠD umožňuje taky odpočinkové činnosti a přípravu na vyučování. Všechny tyto okruhy náplně ŠD bychom měli chápat v co nejširším smyslu.

Pravidelná činnost je dána týdenní skladbou zaměstnání a měla by zahrnovat i funkční režimové momenty bez zbytečných prodlev.

Příležitostné akce ve školní družině jsou významnější akce, které nejsou zahrnuty do standardní týdenní skladby činností – jako např. besídky, slavnosti, výlety. Zpravidla jsou tyto akce pro všechny oddělení družiny a jsou určena i rodičům.

Nabídka spontánních aktivit je průběžná – klidové činnosti po obědě, při pobytu venku. Po organizované části má následovat ve vymezeném prostoru možnost spontánních her, spontánní činnosti ranních a koncových družin atd. Role vychovatelky při těchto činnostech spočívá nejen v zajištění bezpečnosti, ale také v navození, podněcování, popř. motivování některých vlastních aktivit dětí. Není vyloučena ani její osobní účast na některých hrách. Řízené a spontánní činnosti na sebe přirozeně navazují.

Odpočinkové činnosti bychom měli chápat nejen ve smyslu klidových činností, ale i jako aktivní odpočinek (rekreační činnosti), který bude kompenzovat jednostrannou zátěž během školního vyučování.

Příprava na vyučování není jen vypracování domácích cvičení, ale i didaktické hry, tématické vycházky a další činnosti, které upevňují či rozšiřují poznatky, které žáci získali ve školním vyučování.

4.2.3 Požadavky pro volný čas

Při tvorbě školního vzdělávacího programu a při následné realizaci vycházíme ze specifik práce ve školní družině, zde zohledňujeme zejména některé požadavky na pedagogiku volného času.

Požadavek pedagogického ovlivňování volného času – vychovatelka navozuje a motivuje činnosti. Stereotypnost činnosti ŠD odůvodňovaná „děti to chtějí“ může být pravdivá jen do určité míry. Dětem nebyla nabídnuta jiná nová, dostatečně atraktivní činnost, nebo v nové činnosti nebyly přiměřeně úspěšné a vychovatelka náležitě neoceníla jejich výkony.

Požadavek dobrovolnosti – všechny činnosti by měly být přiměřené věku dětí a jejich momentálnímu stavu, děti by je měly vykonávat dobrovolně na základě vzbuzeného zájmu a motivace (nikoliv jen pokynu).

Požadavek zajímavosti a zájmovosti - činnosti by měly být pro děti atraktivní, měly

by využívat jiné postupy a náměty než ty, které znají ze školy nebo dokonce z mateřské školy. Realizované činnosti přes určitou pravidelnost danou týdenní skladbou zaměstnání by měly být pestré.

Požadavek aktivity – činnosti volit tak, aby v nich mohly být přiměřeně úspěšné všechny děti. Aby se podílely (participovaly) na tvorbě týdenních plánů, na přípravě činnosti, realizaci i hodnocení.

Požadavek citlivosti a citovosti – všechny činnosti by měly přinášet dětem kladné emoce a to nejen z činnosti samé a následného ocenění – pochvaly, ale také radost z objevování či překonání překážek. S tím souvisí i další požadavek.

Požadavek seberealizace – neboť činností (jejímž produktem je radost) dítě nachází a objevuje sebe samo, zvláště, je-li kladně hodnoceno a prostřednictvím činnosti v oddělení si vytváří žádoucí sociální kontakty.

4.2.4 Životní kompetence

Činnost ŠD prostřednictvím zájmového vzdělávání, by měla ústít v získávání určitých kompetencí. Vzhledem ke komplexnímu působení pravděpodobně nebudeme u jednotlivých činností formulovat konkrétní kompetence. Inspirací pro stanovení kompetencí může být částečně formulace klíčových kompetencí v programu předškolního vzdělávání, na které ŠD navazuje a dále u každého dítěte rozvíjí.

Kompetence k učení: učí se s chutí, započatou práci dokončí, umí zhodnotit své výkony, učí se nejen samostatně, ale také vědomě, klade si otázky a hledá na ně odpovědi, všímá si souvislosti mezi jevy, získané zkušenosti uplatňuje v praktických situacích a dalším učení.

Kompetence k řešení problémů: všímá si dění i problémů a tyto mu jsou motivací k řešení dalších problémů a situací, při řešení situací užívá logických, matematických a empirických postupů. Chápe, že vyhýbání se problémům nevede k cíli, rozlišuje správná a chybná řešení, spontánně vymýšlí nová řešení. Započaté činnosti dokončuje.

Komunikativní kompetence: ovládá řeč, vyjadřuje vhodně formulovanými větami myšlenky, sdělení, otázky i odpovědi, komunikuje bez ostychu s vrstevníky i dospělými, dokáže vyjadřovat své pocity řečí, gestem i dalšími prostředky. Komunikace je kultivovaná.

Sociální a interpersonální kompetence: samostatně rozhoduje o svých činnostech a uvědomuje si, že za ně odpovídá a nese důsledky. Projevuje citlivost a ohleduplnost, rozpozná vhodné a nevhodné chování, vnímá nespravedlnost, agresivitu, šikanu a dovede se jim bránit, ve skupině spolupracuje, dokáže se prosadit i podřídit – přijmout kompromis, je schopno respektovat jiné, je tolerantní k odlišnostem mezi lidmi.

Činnostní a občanské kompetence: učí se plánovat, organizovat, řídit a hodnotit, odhaduje rizika svých nápadů, k úkolům a povinnostem přistupuje odpovědně, uvědomuje si svá práva a práva druhých, dbá na své osobní zdraví i druhých, chová se odpovědně s ohledem na zdravé a bezpečné prostředí (přírodní i společenské).

Kompetence k trávení volného času: orientuje se v možnostech smysluplného trávení volného času, umí si vybrat zájmové činnosti dle vlastních dispozic, rozvíjí své zájmy v organizovaných skupinových i individuálních činnostech, umí říci „ne“ nevhodným nabídkám na využití volného času.

4.2.5 Týdenní skladba činností ŠD

6.30 – 8.00 Ranní příchod dětí do družiny – činnost dle vlastního výběru dětí – klidná.

11.40 – 12.10 Oběd

12.10 – 13.10 Činnost odpočinková – zaměřená na klidnou, pohybovou i duševní činnost (klid).

13.10 – 14.10 Činnost zájmová – zaměřená na všestranný rozvoj dítěte. Zahrnuje:

1. Sportovní činnosti
2. Estetické činnosti (Vv, Hv, Lv)
3. Pracovně – technické činnosti
4. Přírodovědné činnosti
5. Sebevzdělávací činnosti
6. Společensko – prospěšné činnosti

15.30 – 16.30 Odchod dětí z družiny

Zájmové vzdělávání ve školní družině je strukturováno do oblastí, reflektujících při-

rozený život dětí, zraní i učení.

Interakční oblasti: 1) BIOLOGICKÁ

2) PSYCHOLOGICKÁ

3) INTERPERSONÁLNÍ

4) SOCIÁLNĚ - KULTURNÍ

5) ENVIROMENTÁLNÍ

Všechny činnosti dětí ve školní družině mají charakter hry, zábavy a zajímavosti. Mají probouzet v dětech aktivní zájem a chuť dívat s kolem sebe, naslouchat a vnímat.

4.2.6 Závěr

ŠD patří k základní škole, jež byla zařazena do sítě „Zdravých škol“. Tento fakt zavazuje pedagogy ve školní družině k tomu, aby dbali na rozumové, tělesné, emoční i sociální bezpečnosti všech dětí ve školní družině. Další vzdělávání a odborný růst v oblasti etické výchovy apod. je rovněž velmi důležitý.

ŠD je personálně zabezpečena 2 vychovatelkami: SP a JT. Vzdělání vychovatelek: SP – ÚSO (úplné střední odborné vzdělání) – obor výchova dětí předškolního a mladšího školního věku, JT – ÚSO – obor učitelství pro MŠ. ŠD navštěvuje celkem 60 dětí, které jsou rozděleny do dvou oddělení po 30 dětech.

5 VÝZKUM

5.1 Vymezení zkoumané problematiky

V praktické části své bakalářské práce se zabývám jedním typem školského zařízení pro výchovu mimo vyučování a tím je ŠD. Při výzkumu zjišťuji, jak děti tráví svůj volný čas v tomto zařízení, jakou mají nabídku volnočasových aktivit, zájmových kroužků a kolik dětí kroužky navštěvuje. Dále zjišťuji, kdo kroužky vede a jaká je odborná způsobilost vedoucích kroužku.

5.2 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu je zjistit, jak je o děti postaráno ve školních družinách, ve smyslu využití a naplnění jejich volného času. Zda mají možnost navštěvovat v rámci ŠD nějaké zájmové kroužky, kolik dětí tuto nabídku využívá, jak jsou kroužky oblíbené mezi chlapci a děvčaty a zda jsou kroužky zabezpečeny interními nebo externími vedoucími a jaké mají vzdělání.

5.3 Dizajn výzkumu

FÁZE SBĚRU DAT			FÁZE ANALÝZY DAT
<i>Metoda sběru dat</i>	<i>Vzorek</i>	<i>Soubor dat</i>	<i>Metoda analýzy dat</i>
Obsahová analýza	2 ŠD	20 zájmových kroužků	Kvalitativní analýza

Zkoumaný vzorek

Výzkumné šetření bylo realizováno v měsíci únoru až březnu 2006 a týká se žáků a pedagogů základních škol v Uherském Hradišti. Výzkum byl prováděn na vzorku 2 ŠD, z nichž jedna ŠD je na běžné ZŠ a druhou ŠD navštěvují postižené děti ze Základní školy a mateřské školy speciální. Výběr zkoumaného vzorku byl záměrný a zahrnoval 176 dětí, z nichž 72 navštěvuje ŠD a 23 pedagogických pracovníků škol, s různým typem dosaženého vzdělání: VŠ, VOŠ, nebo SŠ.

5.4 Kvantitativní výzkum hodnocení

5.4.1 ŠD – ZŠ T.G. Masaryka

Tabulka č. 1 Zájmové kroužky v rámci ŠD

NÁZEV KROUŽKU	DÉLKA TRVÁNÍ (MIN.)	POČET CHLAPCŮ	POČET DÍVEK	CELKEM	VEDOUCÍ	VZDĚLÁNÍ
Divadelní kroužek	60	0	9	9	Externí	PVZ VŠ
Kopaná	120	8	0	8	Externí	SŠ
Logopedie	15 (IV)	3	1	4	Interní	PVZ VŠ
Praktická dívka I. ST	120	0	11	11	Interní	PVZ VŠ
Praktická dívka II. LT	120	0	10	10	Interní	PVZ VŠ
Keramika I. ST	60	5	9	14	Interní	PVZ VŠ
Keramika II. ST	120	7	20	27	Interní	PVZ VŠ
Keramika	120	4	12	16	Externí	SŠ
Lego	60	18	2	20	Interní	PVZ VŠ
Softbal	120	7	2	9	Externí	SŠ
Florbal	60	21	0	21	Interní	PVZ VŠ
Atletická příprava	60	2	5	7	Interní	PVZ VŠ
Německý jazyk	60	3	2	5	Interní	PVZ SŠ.
Mařaňánek	60	1	13	14	Interní	PVZ SŠ
Jóga	60	3	11	14	Externí	PVZ VŠ
Logopedie II.	15 (IV)	1	0	1	Interní	PVZ VŠ

5.4.2 ŠD – Základní škola a mateřská škola speciální

Tabulka č. 2 Zájmové kroužky v rámci ŠD

NÁZEV KROUŽKU	DÉLKA TRVÁNÍ (MIN.)	POČET CHLAPCŮ	POČET DÍVEK	CELKEM	VEDOUCÍ	VZDĚLÁNÍ
Počítače	45	8	2	10	Interní	SŠ
Hudebně-pohybový	45	8	2	10	Interní	SŠ
Výtvarný	45	8	2	10	Interní	PVZ VOŠ
Dramatický	45	8	2	10	Interní	PVZ VOŠ

5.5 Kvalitativní výzkum hodnocení

5.5.1 ŠD – ZŠ T.G. Masaryka

Tabulka č. 3 Zájmové kroužky v rámci ŠD

NÁZEV KROUŽKU	NÁVŠTĚVNOST DĚTÍ ZE ŠD V %	NÁVŠTĚVNOST DĚTÍ Z CELÉ ZŠ V %	KOLIK % TVOŘÍ CHLAPCI	KOLIK % TVOŘÍ DÍVKY
Divadelní	15	6	0	100
Kopaná	13	5	100	0
Logopedie	8	3	80	20
Praktická dívka	35	14	0	100
Keramika	95	39	28	72
Lego	33	14	90	10
Softbal	15	6	78	22
Florbal	35	14	100	0
Atletická příprava	12	5	29	71
Německý jazyk	8	3	60	40
Mařat'ánek	23	10	7	93
Jóga	23	10	21	79

Tabulka č. 4 Žáci ZŠ T.G. Masaryka

ŽÁCI V ZŠ	POČET	POČET V %
Celkem	147	100
ŠD	60	41

Tabulka č. 5 Vedoucí kroužku

VEDOUCÍ KROUŽKU	POČET V (%)	PVZ VŠ (%)	PVZ SŠ (%)	SŠ (%)
Interní	61	75	25	0
Externí	39	40	0	60

Tabulka č. 6 Pedagogičtí zaměstnanci ZŠ T.G.Masaryka

PEDAGOGIČTÍ ZAMĚSTNANCI	POČET	POČET V %
Celkem	10	100
Vedoucí kroužku	8	80

5.5.2 ŠD– Základní škola a mateřská škola speciální

Tabulka č. 7 Zájmové kroužky v rámci ŠD

NÁZEV KROUŽKU	NÁVŠTĚVNOST DĚTÍ ZE ŠD V %	NÁVŠTĚVNOST DĚTÍ Z CELÉ ZŠ V %	KOLIK % TVOŘÍ CHLAPCI	KOLIK % TVOŘÍ DÍVKY
Počítače	83	35	80	20
Hudebně-pohybový	83	35	80	20
Výtvarný	83	35	80	20
Dramatický	83	35	80	20

Tabulka č. 8 Žáci ZŠ a MŠ speciální

ŽÁCI	POČET	POČET V %
Celkem	29	100
ŠD	12	41

Tabulka č. 9 Vedoucí kroužku

VEDOUCÍ KROUŽKU	PVZ VŠ (%)	PVZ VOŠ (%)	PVZ SŠ (%)	SŠ (%)
Interní	0	50	25	25
Externí	0	0	0	0

Tabulka č. 10 Pedagogičtí zaměstnanci ZŠ a MŠ speciální

PEDAGOGIČTÍ ZAMĚSTNANCI	POČET	POČET V %
Celkem	13	100
Vedoucí kroužku	4	31

5.6 Zhodnocení výzkumu

Z výše uvedených tabulek je zřejmé, jakou nabídku zájmových kroužků mají žáci ve školních družinách na dvou různých typech škol, kolik žáků kroužky navštěvuje, zda jsou oblíbeny více mezi chlapci nebo děvčaty a v neposlední řadě, zda jsou kroužky odborně zabezpečeny pedagogickými pracovníky, ať už interními, či externími. Podrobnější činnost ŠD popisují vzdělávací programy ŠD.

5.7 Doporučení pro praxi

Z výsledků výzkumného šetření vyplývají následující závěry, které jsem shrnula ve formě doporučení pro praxi:

- nabízet dětem v rámci ŠD různé zájmové aktivity, které si mohou vybrat dle své vůle a libosti a mohou se jim věnovat ve volném čase, který tráví po vyučování ve školní družině. Tuto snahu hodnotím v obou ŠD velmi kladně. Především ve školní družině ZŠ T.G.Masaryka je nabídka zájmových kroužků dost pestrá, což považuji

za velmi pozitivní. Ve druhé ŠD již není nabídka kroužků tak rozmanitá, což samozřejmě souvisí s počtem dětí, které ŠD navštěvují a především s typem školy, kterou navštěvují děti postižené mentální retardací v přidružení ještě s jinými vadami (kombinované postižení)

- zabezpečit dětem odborné pedagogické vedení během zájmových kroužků, neboť i během nich probíhá výchova dítěte, která by měla být řízena odbornými a kvalifikovanými pracovníky s pedagogickým vzděláním.
- optimální délka kroužku by měla trvat asi 60 - 90 minut ve školních družinách na běžném typu ZŠ, ve školní družině, kterou navštěvují postižené děti by tato doba měla být kratší, asi 45 – 60 minut. Tento čas považuji za dostačující proto, aby se během této doby dalo zvládnout, to co má určitý kroužek v náplni práce a nedocházelo k přetížení dítěte a ke ztrátě zájmu o určitou činnost.
- nabízet zájmové kroužky jak pro chlapce, tak i pro děvčata a i zájmové kroužky společné.
- omezovat počty dětí v kroužku v běžné ŠD na 15 – 20, ve školách speciálních by mělo být v zájmových kroužcích maximálně 12 dětí (na 1 oddělení připadá 6 dětí). Při větším počtu je obtížnější vedení a není možné dosáhnout takových výsledků a úspěchů, jako při menším počtu dětí.

ZÁVĚR

Všichni postižení jedinci a v neposlední řadě i jedinci s MR mají právo na kvalitní a smysluplné trávení volného času. K tomu by měli napomáhat nejen učitelé, vychovatelé a rodiče, ale i celá společnost. Ta by měla vytvářet stejné podmínky jako pro děti a mládež takzvaně zdravé.

Mnozí pedagogičtí pracovníci a vychovatelé přistupují k MR příliš zatížení svými vlastními normami a představami. Mnoho postižených se chová tak, že nám to může připadat velice zvláštní. Je to však chování, které postiženým vyhovuje a pokusíme-li se toto chování chápat pozitivně, může to na postižené působit úlevně. Takový přístup je ovšem spojen se stálými nároky na kreativitu a vynalézavost vychovatele.

Největším úskalím současné společnosti je nenaplněnost volného času dětí, neúctěvné vysedávání u televize, u počítačových her, hracích automatů a v neposlední řadě až sáhnutí po droze. Znepokojivým jevem je zároveň agresivita mládeže, kriminální projevy a zločiny docela malých dětí, ničení životních prostředí. Tyto znepokojivé jevy by mohla napravit jediné kvalitní výchova dětí a mládeže s tvořivým přístupem k životu a správným využitím volného času. Celková nabídka aktivit organizovaných i spontánních by měla být taková, aby pokrývala potřeby a zájmy dětí a mládeže. Vždyť vše co člověk umí, co ho naplňuje, co dělá rád mu obohacuje život a zbavuje pocitu nicoty.

Na využívání volného času je nutné dohlížet už od nejútlejšího věku dětí. Objevuje se zde tvořivá hra, při níž rodiče s trpělivostí a laskavostí učí své děti vztahu k okolnímu světu, a pohádky, které slouží k rozlišování hodnot dobra a zla. Rozvíjení tvůrčích vlastností dítěte pomáhá formovat člověka se zájmem o umění, kulturu, sport aj. Rodiče by měli vést své děti také k práci. Vždyť práce zbavuje člověka nudy, vede ho k cílevědomosti a odpovědnosti. Ve školním věku je to především škola a sní různé zájmové aktivity, které by při výchově měly pomáhat. V dnešní době jsou děti mimo rodinu mnohem víc ovlivňovány než kdykoliv dříve. Proto by si rodiče pro své děti měli najít čas, protože jen tehdy může mezi nimi vzniknout pevné pouto, které dítě potřebuje k tomu, aby se mohlo tvářit v tvář postavit skutečnému světu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] Agenda 21 (www.env.ccebin.cz/publikace/3_agenda_21)
- [2] Bílá kniha o mládeži – Národní konference. Praha: MŠMT – IDM – Česká agentura mládeže, 2001.
- [3] BLÍŽKOVSKÝ, B. 1997. *Systémová pedagogika*. Ostrava: Amonium servis, 1997. ISBN 80-85498-23-5.
- [4] ČÁP, J. *Psychologie vyučování*. Praha: Univerzita Karlova, 1997. ISBN 80-7066-534.
- [5] DOLEJŠÍ, M. *K otázkám psychologie mentální retardace*. Praha: Avicenum, 1983.
- [6] DRTINA, F. *Ideál výchov*. Praha: J. Laichter, 1930.
- [7] DUMAZEDIER, J. *Volný čas*. Sociologický časopis. 1966. Duha. In: *Fórum mladých*, roč. 1., listopad 1977, s 7-8.
- [8] FALTÝSKOVÁ, J. *Koncepce výchovy ve volném čase*. In Němec et al. *Kapitoly ze sociální pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 2002.
- [9] FINK, E. *Hra jako symbol světa*. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-202-0410-5.
- [10] FRIČ, P. a kol., *Strategie rozvoje neziskového sektoru*. Praha: Fórum dárců, 1999.
- [11] GALLA, K. *Úvod do sociologie výchovy*. Praha: SPN, 1967.
- [12] GRECMANOVÁ, H., HOLUŠOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E. *Obecná pedagogika II.* Olomouc: Hanex, 1998. ISBN 80-85783-24-X.
- [13] HOFBAUER, B. *Paradoxy volného času dětí a mládeže – I*. In: *Vychovávateľ*, roč. 41, 1998, č. 3 - 4, str. 2 - 4. ISSN 0139-6919.
- [14] HOFBAUER, B. *Volný čas dnešných dětí a mládeže a možnosti jeho výchovného zhodnocení*. In: *Vychovávateľ*, roč. 44, 2000, č. 9 – 10, str. 2 – 4. ISSN 0139-6919.
- [15] HOLINOVÁ, H. *Kapitoly o mládeži a jej volném čase*. Bratislava: Smena, 1979.
- [16] HOLINOVÁ, H. *Mládež a masovokomunikačné prostriedky*. Bratislava: SVS, 1975.

- [17] HORKÁ, H. *Výchova pro 21. století: Koncepce globální výchovy v podmínkách české školy*. Brno: Paido, 200. ISBN 80-85931-85-0.
- [18] KRATOCHVÍLOVÁ, E. *Pedagogika vol'ného času, sociálna pedagogika a sociálna práca*. Pedagogické revue, 2001, R. 53., č. 5, s. 415 – 424. ISSN 1335-1982.
- [29] KRAUS, B. a kol. *ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA, k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- [20] KREJČÍŘOVÁ, O. *Estetická výchova mentálně retardovaných*. Olomouc: Netopejr, 1998.
- [21] KROČKOVÁ, Š. *K problematike výchovných cieľov a formovania správania sa žiakov*. In Petlák, E. et al. *Škola a súčasnosť*. Nitra UKF PF, 2001. ISBN 80-8050-468-7.
- [22] KYSUČAN, J. *Úvod do psychopedie*. Olomouc: PdF UP, 1986.
- [23] MALÁ, E. *Kultúra v každodennom živote*. Bratislava: Obzor, 1982.
- [24] MASARIK, P. a kol. *Teória školském a mimoškolském výchovy*. Nitra: VŠPg, 1996. ISBN 80-88738-92-X.
- [25] MASARIKOVÁ, A., MASARIK, P. *Vybrané kapitoly z pedagogiky vol'ného času*. Nitra: UKF PF, 2002. ISBN 80-968735-0-4.
- [26] PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-295-5.
- [27] PELIKÁN, J. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amonium servis, 1995. ISBN 80-85866-23-4.
- [28] PIPEKOVÁ, J., VÍTKOVÁ, M. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-010-7.
- [29] PŘADKA, M: In J. Němec a kol.: *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Paido: 2002, str. 11. ISBN 80-7375-012-3.
- [30] RUBINŠTEJN, S.L. *Základy obecné psychologie*. Praha. SPN 1967.

- [31] SOCIALIA 2000: *Mládež a volný čas*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2001. ISBN 80-7041-760-9.
- [32] SOVÁK, M. *Nárys speciální pedagogiky*. Praha: SPN, 1980.
- [33] SPOUSTA, V. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.
- [34] SPOUSTA, V. et al. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, ISBN 80-210-1007-X.
- [35] STERNBERG, R.J. *Kognitivní psychologie*. Praha: Portál, 1999.
- [36] STŘELEČEK, S. (ed.) *Studie z teorie a metodiky výchovy*. Brno: MSD, s.r.o., 2002.
- [37] STÖRING, H.J. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1992.
- [38] ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7171-506-7.
- [39] VALENTA, M., Krejčířová, O. *Psychopedie*. Olomouc: Netopejř, 1997. ISBN 80-902057-9-8.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATK

MR	Mentální retardace
ŠD	Školní družina
MŠMT	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy
SKSM	Sdružení křesťanských společenství mládeže
YMCA	Yong Men's Christian Association - Křesťanské sdružení mladých lidí
IV	Individuální výuka
IQ	Intelligenční kvocient
Vv	Výtvarná výchova
Lv	Literární výchova
Hv	Hudební výchova
ÚSO	Úplné střední odborné (vzdělání)
ZŠ	Základní škola
ZŠ a MŠ	Základní škola a mateřská škola speciální
VŠ	Vysoká škola
VOŠ	Vyšší odborná škola
SŠ	Střední škola
ST	Sudý týden
LT	Lichý týden
PVZ	Pedagogické vzdělání

SEZNAM TABULEK

Tabulka	č.	1:	Zájmové	kroužky	v rámci	
ŠD.....						51
Tabulka	č.	2:	Zájmové	kroužky	v rámci	ŠD..
.....						52
Tabulka	č.	3:	Zájmové	kroužky	v rámci	ŠD..
.....						53
Tabulka č. 4: Žáci ZŠ T.G.Masaryka.....						53
Tabulka č. 5: Vedoucí kroužku.....						53
Tabulka	č.	6:	Pedagogičtí	zaměstnanci	ZŠ	
T.G.Masaryka.....						53
Tabulka	č.	7:	Zájmové	kroužky	v rámci	
ŠD.....						53
Tabulka č. 8: Žáci ZŠ a MŠ speciální.....						54
Tabulka č. 9: Vedoucí kroužku.....						54
Tabulka č. 10: Pedagogičtí zaměstnanci ZŠ a MŠ speciální.....						54

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Celoroční plán školní družiny 2005/2006 (ZŠ a MŠ speciální)

Příloha P II: Řád školní družiny (ZŠ a MŠ speciální)

Příloha P III: Řád školní družiny (ZŠ T.G. Masaryka)

Příloha P IV: Zájmové kroužky (ZŠ T.G. Masaryka)

Příloha P V: Tématický blok vzdělávacího programu (ZŠ T.G. Masaryka)

Příloha P VI: Časový plán činností školní družiny (ZŠ T.G. Masaryka)

PŘÍLOHA P I: CELOROČNÍ PLÁN ŠKOLNÍ DRUŽINY 2005/2006

ZÁŘÍ

- zápis dětí do ŠD – zahájení
- vyprávění o zážitcích z prázdnin
- celoroční téma : státy Evropské unie
- seznámení se s vlajkou, hymnou a penězi EU
- **Polsko:** čtení pověstí, Bolek a Lolek, mazurka

ŘÍJEN

- **Německo:** pohádky bratří Grimmů, Orffův instrumentář, ukázka německého jazyka, grafická technika (vyškrabávaná linie), německé kroje, tance a jódlování
- pobyt na školní zahradě
- relaxační cvičení při hudbě

LISTOPAD

- **Rakousko:** rakouské pohádky – dramatizace pomocí loutkového divadla, poslech vážné hudby Beethoven, výroba rakouské vlajky
- vycházka do podzimní přírody (sběr listí, kaštanů aj.)
- rovnovážná cvičení

PROSINEC

- **Slovensko:** povídání o Jánošíkovi, slovenský folklór – čardáš, dětvanské příběhy – bača a ovce, slovenské ornamenty, tradiční slovenské jídlo – halušky
- vánoční zvyky a tradice
- koledy a vánoční písně
- výroba vánočních ozdob
- protahovací cviky

LEDEN

- **Finsko:** finské pohádky, zimní krajina a sníh, povídání o moři, rybolovu a životě ve Finsku, výroba finské vlajky, „země tisíce jezer“
- finské hry
- výroba bambulí z vlny
- vycházky – hry na sněhu
- doteková cvičení (rozlišování vjemů teple – studený, drsný – hladký aj.)

ÚNOR

- **Irsko:** staré keltské příběhy, poslech keltské hudby – Shannon, irský step – video-projekce, výtvarné zpracování keltského příběhu, fotografie z Irska
- obrázkové loto (vlastní výroba)
- manipulační a motorická cvičení

BŘEZEN

- **Nizozemsko:** cestopisná encyklopedie, dřevákový tanec, výtvarné zpracování tulipánů, stavba hráze (stavebnice – dřevěné kostky)
- pomoc při jarním úklidu školy a školní zahrady
- pravolevá orientace

DUBEN

- **Maďarsko:** povídání o Maďarsku, poslech tradiční hudby + tanec „čardáš“, Rubikova kostka, výroba maďarské vlajky, výtvarné zpracování papriky
- příprava na Velikonoce – výzdoba, výroba kraslic
- rozvoj prostorové představivosti a jemné motoriky

KVĚTEN

- **Itálie:** sledování cestopisů a dokumentů o Itálii, fotografie, Pinocchiova dobrodružství, výtvarné zpracování římského kolosea, vaření špaget
- práce s provázky – šňěrování, sukování, omotávání, aj.

- hod na cíl, odhad vzdálenosti, hry na přesnost

ČERVEN

- **Španělsko:** španělské pohádky, ukázka flamenca – videonahrávka, výtvarný styl „kubismus“ – P. Picasso, malba slunečnice
- oslava Dne dětí
- relaxace na školní zahradě
- příprava na prázdniny

PŘÍLOHA P II: ŘÁD ŠKOLNÍ DRUŽINY

1. Pracovní doba ŠD: 7.30 - 8.00 (po-pá)

11.30 – 14.00 (po-čt)

2. Místo: hlavní budova školy, učebna 3.a 5.oddělení, ŠD může využívat všechny prostory školy.
3. Přihlašování a odhlašování: zápisový lístek nahrazuje přihlášku do ŠD, o zařazení rozhodne ředitelka školy, docházka do ŠD je pravidelná.
4. Počet žáků na oddělení – maximálně 6 žáků.
5. Platby za pobyt nebyly stanoveny – poplatky odpuštěny z důvodů:
 - a) matky nepracují a pobírají sociální dávky za péči o osobu blízkou
 - b) zanedbatelný počet zaměstnaných rodičů
6. Docházka: vždy osobní předání dítěte rodičům, prarodičům podle rozvrhu ŠD, jiné osobě pouze po domluvě s rodiči a s písemným dokladem podepsaným oběma stranami.
7. Postup při nevyzvednutí žáka ze ŠD: telefonické vyrozumění rodičů, osobní předání dítěte.
8. Péče a bezpečnost: za bezpečnost žáků odpovídají vždy pedagogičtí pracovníci ŠD a učitelé kroužků. Při činnosti mimo objekt školy lze určit další pracovníky odpovídající za bezpečnost.
9. Pitný režim: během provozu ŠD je všem dětem k dispozici ovocný čaj.
10. ŠD může vyvíjet další činnost mimo stanovenou provozní dobu ŠD se svolením ředitelky školy (výlety, exkurze, sportovní a kulturní akce), lze organizovat činnosti společně pro žáky s rodiči.
11. Obě oddělení ŠD mohou pracovat společně (podle plánu práce).
12. ŠD je v provozu v době školního roku, v období prázdnin je provoz ŠD přerušen a rodiče jsou o tom předem informováni.
13. Vychovatelky vedou formulář *Přehled výchovně vzdělávací práce, zápisové lístky* nahrazují přihlášku do ŠD, zpracovávají *plán práce ŠD a měsíční plán práce*.
14. Vychovatelky ŠD spolupracují v rámci svého úvazku (28 hodin při úvazku 1,0) s vyučujícími předělených oddělení v době školního vyučování od 8.00 do 11.30 hodin.

PŘÍLOHA P III: ŘÁD ŠKOLNÍ DRUŽINY

1. Provozní doba: denně 6.30 – 8.00

po-čt: 11.40 – 16.30

pá: 11.40 – 16.00

2. ŠD využívá vlastní prostory – 2 oddělení, učebnu hudební výchovy. Plně využívá přílehlou chodbu se stolním fotbalem, chodbu u ŠD s možností skupinkových her. Součástí využívaného prostředí je hřiště, zahrada a tělocvična (v kulturním zařízení).
3. Žák je přihlášen do ŠD k pravidelné docházce (alespoň 3 dny v týdnu) na základě řádně vyplněného zápisního lístku (ZL). Odhlášení ze ŠD provádí zákonný zástupce písemnou formou k určitému datu.
4. Úplata za pobyt ve ŠD činí 80,- Kč za jeden měsíc. Je rozdělena do dvou období:
 - a) září – prosinec 2005 = 320,- Kč
 - b) leden – červen 2006 = 480,- Kč
5. Docházka do ŠD je individuálně určena po dohodě s rodiči. Na ZL rodiče sdělí odchody svého dítěte. Zde uvádí, zda dítě bude vyzvedávat osobně či jiná osoba. Samostatný odchod dítěte je rovněž uveden v ZL – v případě změny je nutná písemná omluva s datem a podpisem v deníčku ŠD.
6. Přejechod žáků z ranního provozu ŠD zajišťují vychovatelky. Za bezpečný přechod dětí do zájmových útvarů, náboženství a zpět do ŠD zodpovídá vedoucí příslušného zájmového útvaru.
7. Bezpečnost dětí ŠD zajišťují vychovatelky. Děti jsou poučeny na začátku školního roku i průběžně o bezpečném chování v celém areálu školy. Děti ŠD mohou samostatně přecházet z jídelny do ŠD (pokud je zde vychovatelka), nesmějí však opustit budovu školy, aniž by o tom nebyla vychovatelka patřičně informována (písemná omluva, dohoda o odchodu v ZL). Vychovatelky zodpovídají za děti od příchodu až do odchodu ze ŠD.
8. Pitný režim dětí ŠD je zajištěn školní jídelnou.
9. ŠD nezodpovídá za ztráty cenných věcí (mobilních telefonů), větších finančních částek. Pokud je to nutné, svěří je děti do úschovy k vychovatelce.
10. V rámci dobré spolupráce ŠD a rodiny je důležitý vzájemný respekt. O akcích ŠD budou rodiče informováni prostřednictvím nástěnky ve ŠD, ale i u vchodu do ŠD, příp. deníčků ŠD. Zde lze nalézt zprávu o akci ŠD, při které opouštíme s dětmi prostory školy. Účast rodičů na akcích školy je vítána. Rodiče informují vychovatelky o

příp. zdravotních omezení svého dítěte (písemně, osobně, telefonicky).

11. Oddělení ŠD se vzájemně prolínají do doby zájmových činností organizovaných vychovatelkou.
12. Vodítkem pro činnost ŠD je celoroční plán ŠD, měsíční plány jednotlivých oddělení, v souladu se zájmovými kroužky organizovanými školou v době provozu ŠD.
13. Zájem o provoz ŠD v době vedlejších prázdnin oznámí rodiče nejméně 14 dní před začátkem prázdnin vychovatelce.

PŘÍLOHA P IV: ZÁJMOVÉ KROUŽKY

Pondělí

- ❖ Angličtina
- ❖ Divadelní kroužek

Úterý

- ❖ Náboženství
- ❖ Keramika
- ❖ Kopaná
- ❖ Logopedie
- ❖ LEGO
- ❖ Praktická dívka
- ❖ Softbal

Středa

- ❖ Keramika
- ❖ Florbal
- ❖ Atletická příprava
- ❖ Německý jazyk

Čtvrtek

- ❖ Mařat'ánek (folklórní kroužek)
- ❖ Jóga
- ❖ Angličtina
- ❖ Logopedie

PŘÍLOHA P V: TÉMATICKÝ BLOK VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU

„Klidné, spokojené děti ve zdravé školní družině“

ZÁŘÍ

„Na sv. Václava, každá plaňka dozrává“

ŘÍJEN

„ sv. Havel do zelí zajel“

	„ sv. Hedvika medu do řepy zamíchá“
LISTOPAD	„Na sv. Martinka bude dobrá peřinka“ „Na sv. Kateřinu zalez pod peřinu“
PROSINEC	„sv. Barborka vyhání dřevo ze dvorka“
LEDEN	„Je-li teplo v lednu, sahá bída ke dnu“
ÚNOR	„Únor bílý, pole sílí“
BŘEZEN	„Na sv. Řehoře čáp letí od moře“
DUBEN	„Na sv. Jiří vlaštovky již víří“
KVĚTEN	„Studený máj v stodole ráj“
ČERVEN	„Na sv. Jana jahody do džbána“

PŘÍLOHA P VI: ČASOVÝ PLÁN ČINNOSÍ ŠKOLNÍ DRUŽINY

ZÁŘÍ

- Drakiáda.
- Švihadlový král.

ŘÍJEN

- Bubáci a strašidla – vyhlášení soutěže o nejnápaditějšího bubáka.
- Opičí překážková dráha - na hřišti (v tělocvičně).
- Malí kulináři – výroba ovocných a zeleninových salátů s ochutnáváním.
- Ukázka šermířských dovedností s výkladem.
- Údržba plochy kolem pomníku na zahradě školy.

LISTOPAD

- Oživujeme přírodu – kamínky, dýně, brambory, šišky.
- Odpoledně věnované starým občanům Mařatic – „ Dnes jsme ve škole pro Vás“.
- Příprava na koledování u vánočního stromu v Uherském Hradišti.
- Zdobení adventních věnců, naladění na dobu adventní.

PROSINEC

- Pečení perníčků – příprava těsta, vykrajování, zdobení.
- Mikulášská nadílka s ochutnáváním bylinných čajů.
- Vánoční stromek pro ptáčky + budka, krmení.
- Zhotovení drobností k prodeji na vánočním jarmarku ve stánku Nadace – děti, kultura a sport.
- Vánoční besídka ŠD s rodiči.
- Koledování u vánočního stromu na Masarykově nám.v Uherském Hradišti.

LEDEN

- Příprava upomínkových dárečků pro děti k zápisu do 1.tříd.
- Pěvecká soutěž „Zazpívej, slavičku“.
- Zimní hry bez hranic.
- Odpoledne s pohádkou a jejími písničkami s paní Hoffmanovou.

- Stavíme sněhové příšerky.

ÚNOR

- Beseda s myslivcem – ukázka trofejí, zdůraznění starosti o lesní zvěř v zimě.
- Karneval s tombolou pro děti.

BŘEZEN

- Turnaj ve stolním fotbale.
- Studená kuchyně v naší školní družině.
- Návštěva rychlé záchranné služby – s prohlídkou pracoviště.
- Učíme se, jak se chovat ve školní knihovně.
- Společné odpoledne s dětmi MŠ – na hřišti (v kulturním zařízení).

DUBEN

- Tvoření jarního velikonočního překvapení za účelem prodeje ve stánku Nadace – Děti, kultura a sport.
- Nejhezčí velikonoční vajíčko a velikonoční koledy – soutěž mezi odděleními ŠD.
- Posezení se seniory Mařatic – v kruhu dětí – velikonoční naladění.

KVĚTEN

- Příprava dáreků maminkám, výzdoba celé ŠD pro maminku.
- Malování na chodníku Moje nejhezčí maminka.
- Exkurze do včelnice na Velehradě.

ČERVEN

- Ukázka výcviku služebního policejního psa.
- Táborák pro děti a rodiče na závěr školy.

